

Poligrāfa pārbaudes kriminālprocesuālie aspekti

Uldis Miķelsons

*Ignorantia juris neminem excusat*¹

Poligrāfa pārbaudes veikšanas nosacījumi kriminālprocesā

Poligrāfa pārbaudes var būt veiktas noziedzīgu nodarījumu izmeklēšanas gaitā gan ekspertīzes formā, gan arī neprocesuālas pārbaudes formā, kaut arī Latvijā tikpat kā vienmēr tās tiek veiktas tikai ekspertīzes formā, saskaņā ar spēkā esošo kriminālprocesuālo normatīvo reglamentāciju (līdz 1.10.2005. poligrāfa ekspertīzes tika veiktas saskaņā ar Latvijas Kriminālprocesa kodeksa² (KPK) nosacījumiem, bet no 1.10.2005., kad stājās spēkā Kriminālprocesa likums³ (KPL), atbilstīgi saskaņā ar to, tāpēc šeit vērtēta tiesiskā reglamentācija abos šajos normatīvajos aktos).

Lai apzinātu būtiskākos apstākļus, kas nosaka šās pārbaudes veikšanas procesuālo formu, sākumā lietderīgi novērtēt ārvalstu pieredzi, kur šajā jomā juridiskajā praksē ir dažāds risinājums.

Katrā valstī ir atšķirīga kriminālprocesuāli tiesiskā reglamentācija un uz tās balstītā izmeklēšanas un tiesu prakse. Kaut arī pasaulē diezgan lielā skaitā valstu veic poligrāfa pārbaudes, tomēr tikai nedaudzās valstīs tās tiek veiktas saskaņā ar kriminālprocesuālo reglamentāciju ekspertīzes formā. Arī no juristu un poligrāfa speciālistu publikācijām var konstatēt, ka jautājums par poligrāfa pārbaudes veikšanas formu netiek uzverts vienveidīgi.

Piemēram, Krievijā poligrāfa pārbaudes normatīvajos aktos un arī juridiskajā praksē tiek sauktas par «aptauju, lietojot poligrāfu» (par to sk. 1.3.5. un 5.1. nodaļā). Tāda pati ir Ukrainas, Baltkrievijas un vairāku citu *Neatkarīgo valstu savienībā* esošo valstu prakse, kas faktiski pārņemta no Krievijas. Šāda pieeja tika ieviesta galvenokārt tāpēc, ka sākotnēji vairākus gadus poligrāfa pārbaudes Krievijā tika veiktas tikai operatīvās darbības procesā, bet ne izmeklēšanas darbā, līdz ar ko kriminālistikas zinātnē Krievijā šā joma līdz XX gs. deviņdesmito gadu otrajai pusei netika daudz vērtēta, nemaz nerunājot par kriminālprocesuālajiem jautājumiem.

¹ Lat.: Likumu neievērošana nav piedodama nevienam

² Latvijas Kriminālprocesa kodekss / Latvijas Republikas likums. Pieņemts Latvijas PSR Augstākajā padomē 06.01.1961.; spēkā no 01.04.1961. līdz 1.10.2005.; Latvijas Republikā stājās spēkā ar Latvijas Republikas Augstākās Padomes likumu 23.10.1990. (Nav spēkā) un Latvijas Republikas likumu 22.08.1991. (Latvijas Republikas Augstākās Padomes un Valdības Ziņotājs, 1991., Nr.33./34.); redakcija uz 28.01.2005. – [Oficiāli nav publicēts; Sk. NAIS]

³ Kriminālprocesa likums / Latvijas Republikas likums. Pieņemts Saeimā 21.04.2005.; spēkā no 01.10.2005.; publicēts Latvijas Vēstnesī 11.05.2005., Nr.74.

Sākotnēji Krievijas kriminālistikas speciālisti dažkārt izteica viedokli par to, ka poligrāfa pārbaudi būtu jāveic nopratināšanas ietvaros. Piemēram, profesors V. Komisarovs savā rakstā⁴ 1995. gadā (vēlākās publikācijās viņš izmainīja savu viedokli, sk. turpmāk) ieteica kriminālprocesa virzītājam, ja tas uzskata to par lietderīgu lietā, iesaistīt nopratināšanas gaitā poligrāfa speciālistu, kurš viņa klātbūtnē veiktu poligrāfa pārbaudi, un tās rezultātus pievienot nopratināšanas protokolam.

Tomēr, saskaņā ar autora viedokli, kurš atbilst arī daudzu Krievijas juridiskās zinātnes pārstāvju viedoklim, šāds risinājums nebūtu pareizs gan juridisko, gan metodisko aspektu dēļ. Lai tāda darbība nepārkāptu kriminālprocesa nosacījumus, vispirms vajadzētu papildināt kriminālprocesa normas, faktiski paredzot jauna veida izmeklēšanas darbību (jo pratināšanas laikā nav paredzēts veikt jebkādu izpēti secinājumu izdarīšanai). Arī no metodiskā viedokļa tāds variants nav pieņemams, jo šādas pārbaudes veikšanas laikā telpā bez pārbaudāmās personas un speciālista atrastos vēl citas personas. Bez tam, poligrammu izpēti nevarētu veikt bez steigas, ja tās galarezultātā izdarītie secinājumi tūlītēji jāpievieno izmeklēšanas darbības protokolam (steigas dēļ būtiski kristu izpētes rūpība), bet ja poligrammu izpēte tiktu veikta bez nopratinātās personas klātbūtnes, tad atkal jau būtu pārkāpta kriminālprocesuālā kārtība.

Krievijas kriminālistikas speciālistu viedokli šajā jautājumā ļoti nozīmīgi ietekmēja profesors R. Belkins, kurš aizstāvēja iespēju izmeklēšanā lietot poligrāfu divās formās – gan kā ekspertīzi, gan arī kā speciālista piedalīšanos izmeklēšanas darbību sagatavošanā.⁵ Vēlākā publikācijā⁶ R. Belkins vēlreiz skata iespēju veikt poligrāfa pārbaudi, tajā skaitā arī nopratināšanas ietvaros. Tomēr viņš pats tūlīt norāda, ka tādā gadījumā poligrāfa pārbaudes rezultātiem nebūtu pierādījuma nozīme, tāpēc ieteicamāks variants ir poligrāfa pārbaudes veikšana procesuālas ekspertīzes formā.

Arī autoram jāpiebilst, ka tādā gadījumā, ja poligrāfa pārbaude tiktu veikta nopratināšanas ietvaros, pat ja to pieļautu normatīvā reglamentācija, poligrāfa lietošana būtu daudz mazāk lietderīga izmeklēšanai, jo speciālists, kurš iesaistīts izmeklēšanas darbībā, neveic izpēti un arī neizdara secinājumus, līdz ar to galarezultātā tiktu iegūti tikai t.s. «orientējošā informācija» (šāds termins ir diezgan bieži sastopams Krievijas speciālistu publikācijās par šo problēmu), kuras vērtība izmeklēšanā ir apšaubāma. Nenoliedzami, šādai «orientējošai informācijai» ir daudzkārt mazāka vērtība, nekā eksperta atzinumā izdarītajiem secinājumiem, kas var būtu izmantoti kā pierādījums tiesā.

⁴ Комиссаров В.И. Использование полиграфа в борьбе с преступностью // Законность, 1995., Но.11., с. 43.-47.

⁵ Белкин Р.С. докт. юрид. наук., профессор. Курс криминалистики. В 3 томах. Том 3: Криминалистические средства, приемы и рекомендации. – Москва, 1997. – с. 54.

⁶ Аверьянова Т.В., Белкин Р.С., Корухов Ю.Г., Россинская Е.Р. Криминалистика. – Москва, 1999. – с. 396.

Krievijā līdz šim izdotas tikai dažas grāmatas par poligrāfa lietošanas juridiskajiem jautājumiem. Vienā no tām, ko sagatavojis J. Holodnijs,⁷ norādīts, ka lielākā daļa Krievijas kriminālistikas speciālistu padomju iekārtas laikā konsekventi noliedza iespēju poligrāfa pārbaudes rezultātus izmantot pierādīšanā, tieši tāpēc arī pēc politiskā režīma nomaiņas deviņdesmito gadu sākumā viņu pozīcija nav krasi mainījusies. J. Holodnijs, izvērtējot gan poligrāfa pārbaudes būtību un metodiku, gan Krievijas juridisko praksi, arī nonāk pie secinājuma, ka šīs pārbaudes kriminālprocesā lietderīgi veikt kā ekspertīzes (nenoliedzot arī to lietderību operatīvās darbības procesā), nolūkā iegūt pierādījumus krimināllietās.

Vēlākās publikācijās kriminālistikas speciālisti Krievijā aizvien biežāk norāda, ka pareizāk poligrāfa pārbaudi būtu veikt ekspertīzes formā (piemēram, nosaucot to par *psihofizioloģisko* vai arī *psiholoģisko ekspertīzi*), tajā skaitā arī tāpēc, ka ekspertīzes galarezultāti iegūst pierādījumu nozīmi kriminālprocesā, un vispār šāds ekspertīzes veids jau faktiski pastāv.⁸ Nereti tiek izteikts viedoklis, ka patlaban saskaņā ar Krievijas normatīvo reglamentāciju veiktās «aptaujas, lietojot poligrāfu», ievērojot visus to praktiskos aspektus, būtībā ir ekspertīzes.⁹

Tomēr šo viedokli pārstāvošie Krievijas kriminālistikas speciālisti tūlīt arī norāda uz vairākiem trūkumiem tam, ka poligrāfa pārbaudes formāli tiek veiktas kā minētā veida «aptauja», tajā skaitā to, ka šādā gadījumā speciālistam nav paredzēta kriminālatbildība par apzināti nepatiesu secinājumu izdarīšanu, kāda attiecās uz ekspertīzes veikšanu.

Krievijas Federācijas Kriminālprocesa kodeksa¹⁰ reglamentācija attiecībā uz ekspertīzes noteikšanu krimināllietā (galvenokārt uz to attiecās šā kodeksa 195. – 207. panti) ir diezgan līdzīga atbilstīgām Latvijas kriminālprocesuālajām tiesību normām, un tāpat kā

⁷ Холодный Ю.И. Применение полиграфа при профилактике, раскрытии и расследовании преступлений (генезис и правовые аспекты) : Монография. – Москва: Мир безопасности, 2000. – 160 с.

⁸ Комиссаров В.И., докт. юрид. наук, профессор., Комиссарова Я.В., канд. юрид. наук. Проблема становления психофизиологической экспертизы / Комиссаров В.И. заведующий кафедрой криминалистики Саратовской государственной академии права, Заслуженный юрист РФ, академик РАЮН; Комиссарова Я.В. заместитель начальника ГУ Саратовской ЛСЭ // Роль и значение деятельности Р.С. Белкина в становлении и развитии современной криминалистики. Материалы Международной научной конференции (к 80-летию со дня рождения Р.С. Белкина.) – Москва: [Б.и.], 2002.

⁹ Sk., piemēram:

Резван А.П., Субботина М.В. Теория и практика применения полиграфа («плюсы» и «минусы») // Материалы 3-ей научно – практической конференции ГУВД Краснодарского края, Краснодар, 1999. – с. 224.-231.

Баранов Ю.Н., Попова Т.В. О возможности применения полиграфа в экспертном исследовании // Материалы 4-ой научно – практической конференции ГУВД Краснодарского края, Краснодар, 2000. – с. 101.-104. – [Челябинский юридический институт МВД РФ]

¹⁰ Уголовно – процессуальный кодекс Российской Федерации / Федеральный закон Российской Федерации, Введен в действие с 1.07.2002., принят Государственной Думой 22.11.2001., одобрен Советом Федерации 5.12.2001., утвержден Законом «О введении в действие Уголовно – процессуального кодекса Российской Федерации», принятом Президентом Российской Федерации 18.12.2001. N 177-ФЗ.

Latvijā, tās neparedz, taču arī neierobežo iespējas veikt jebkāda veida ekspertīzes, kuras nav obligātas, tātad – arī poligrāfa ekspertīzi.

Tomēr, jāpiebilst, Krievijas normatīvā reglamentācija atšķirās no Latvijas ar to, ka Krievijā ir pieņemts īpašs Likums par valsts tiesu ekspertīzēm,¹¹ kāds nav Latvijā (kaut arī Latvijā ir skatīts jautājums par tāda likuma pieņemšanu). Šajā likumā gan nav iekļautas jebkādas normas tieši attiecībā uz poligrāfa ekspertīzi, taču tas ietver vispārējus nosacījumus, kas attiecās uz visām ekspertīzēm (jāpiebilst, ka šie nosacījumi saskan ar kriminālprocesa normām).

Krievijā bijuši daži precedenti, kad poligrāfa pārbaudes rezultāti izmantoti kā pierādījumi krimināllietā. Piemēram, 2000. gada septembrī Pievolgas kara apgabala tiesa skatīja krimināllietu Nr. 26/13/0015-00Д, ierosinātu sakarā ar divu obligātajā dienestā esošu karavīru veikto mazgadīgas meitenes piekaušanu, izvarošanu un tam sekojošu nogalināšanu, viņu nožņaudzot ar viņas pašas krekliņu, kuras izmeklēšanas gaitā bija veikta poligrāfa pārbaude abiem apsūdzētajiem ar viņu brīvprātīgu piekrišanu (piekrišanu viņi sniedza sava advokāta klātbūtnē). Poligrāfa pārbaudes rezultātā par vienu no apsūdzētajiem tika atzīts, ka viņš melo, apgalvojot, ka dzimumakts ar upuri bijis labprātīgs, kā arī viņš neesot redzējis, kā šī nepilngadīgā meitene tikusi nožņaugta, bet par otru tika atzīts, ka viņš melo, apgalvojot, ka pašrocīgi uzrakstīto vaļsirdīgo atzīšanos un tai atbilstīgo sākotnējo liecību, ko apstiprināja arī liecību pārbaudē uz vietas, viņš esot sniedzis milicijas darbinieku spiediena ietekmē, sevi aprunājot, proti – viņš neesot izdarījis šo noziegumu. Gan prokurors, gan tiesa, kuras lietvedībā bija šī krimināllietā, atzina poligrāfa pārbaudes rezultātu pierādījuma nozīmi, krimināllietā to noformējot kā «dokumentu» saskaņā ar Krievijas Federācijas Kriminālprocesa kodeksa 88. panta normu. Tas deva iespēju tiesai vispusīgi un pilnīgi pārbaudīt lietas apstākļus, notiesājot nozieguma izdarītājus.

Jāpiebilst, ka juridiskajā praksē nav nemaz tik reti gadījumi, kad noziedzīga nodarījuma, tajā skaitā arī izvarošanu un slepkavību apstākļus neizdodas pietiekami pilnīgi konstatēt un vispusīgi pārbaudīt, līdz ar ko pat šādu nozieguma izdarītāji izvairās no soda.

Arī juridiskās zinātnes speciālisti saistībā ar šo lietu norāda, ka Krievijā faktiski nepastāv juridiski šķēršļi, lai pierādīšanā izmantotu poligrāfa pārbaudes rezultātus, pat ja šo pārbaudi nosauc par «aptauju, lietojot poligrāfu», jo kriminālprocesa normas pareizāk iztulkot nevis gramatiski, bet gan saistībā ar kriminālprocesa mērķiem un principiem.¹²

¹¹ Федеральный закон О государственной судебно – экспертной деятельности в Российской Федерации / Принят Государственной Думой 5.04.2001.; одобрен Советом Федерации 16.05.2001.; вступил в силу 31.05.2001., No 73-Ф. ; в редакции от 30.12.2001., No 196-ФЗ.

¹² Комиссарова Я.В. Прецедент признания заключения специалиста – полиграфолога документом – источником доказательств // Материалы 4-ой научно – практической конференции ГУВД Краснодарского края, Краснодар, 2000. – с. 101.-104.

Savukārt angļu – sakšu tiesību saimes valstīs, tajā skaitā ASV, atbilstīgi vispārējām īpatnībām, kas attiecās uz pierādījumu iegūvi, poligrāfa pārbaudes tiek veiktas kā speciālista pārbaude bez striktas procesuālās reglamentācijas, bet to galarezultātā sagatavotais atzinums tiek pievienots lietas materiāliem, kurus iesniedz tiesai. Tiesa, savukārt, iztauja poligrāfa ekspertu par veikto pārbaudi un tās rezultātiem (*expert opinion testimony*), un šās iztaujas gaitā iegūto informāciju jau var izmantot pierādīšanā.¹³

Ievērojot sacīkstes principa un paražu tiesību izpausmi angļu – sakšu tiesību saimes valstu tiesībās, atšķirībā no kontinentālās tiesību saimes valstīs dominējošā publiskuma principa, būtiskāka nozīme ir nevis speciālista īstenotās pārbaudes veikšanas kārtībai, bet gan pierādījumu ieguves taisnīguma (*ex aequo et bono*) un pierādījumu ticamības (*accuracy*) novērtējumam, ko veic tiesa. Tiesa jau šajā jautājumā nereti pēc analogijas piemēro standartus, kādi nostiprināti ar iepriekšējiem tiesas precedentiem (*stare decisis*).

ASV galvenie no tiem gan poligrāfa pārbaudēm, gan arī cita veida ekspertizpētēm ir:

- 1) Dž. Freija lietas¹⁴ izskatīšanā 1923. gadā iedibinātais princips, ka speciālista veiktajā izpētē pielietotajai metodikai jābūt attiecīgas jomas speciālistu vidū vispāratzītai (plašāk par šīm lietām sk. 1.2. un 1.3.1. nodaļās);
- 2) Lonielo lietas¹⁵ 1935. gadā iedibinātais princips, ka poligrāfa pārbaudes rezultāti tiek pieņemti tiesā, ja šai pārbaudei piekritušas gan apsūdzības, gan aizstāvības puse;
- 3) Dauberta lietā¹⁶ 1993. gadā tiesas noteiktās četras vadlīnijas, tiesām izlemjot par poligrāfa ekspertīzes rezultātu izmantošanu pierādīšanā – metodikas pārbaudāmība, pētījumu un publikāciju esamība par to, kļūdu līmeņa novērtējums un šīs pārbaudes veikšanas standartu esamība, un metodika ir attiecīgās jomas speciālistu atzīta;

¹³ Sk.: Federal Rules of Evidence / Adopted by Federal and State courts and legislatures. United States Code. Incorporating the revisions that took effect December 1, 2003. – <http://www.law.cornell.edu/rules/fre/rules.htm>;

California Evidence Code / Become operative on January 1, 1967. – <http://www.law.harvard.edu/publications/evidenceiii/california.htm>

New Mexico Rules of Evidence. – http://jec.unm.edu/resources/judicial_handbook/evidence/evidence1.htm

¹⁴ Frye v. United States / The United States Court of Appeals for the District of Columbia Circuit. No. 293 F. 1013 (D.C. Cir. 1923).

¹⁵ Šo lietu skatīja 1935. gada 2. februārī ASV Viskonsinas štata Portages tiesā. Tajā poligrāfa pārbaudes tiesas sēdē veica eksperts L. Kilers četriem apsūdzētajiem par laupīšanu un šerifa ievainošanu. Balstoties arī uz poligrāfa pārbaudes rezultātiem, visi apsūdzēti tika notiesāti. Pēc tiesas viņi un viņu advokāti pat neiesniedza apelāciju, kaut arī līdz tiesai viņi bija pilnīgi pārliecināti, ka lieta netiks pierādīta un viņi tiks attaisnoti. Poligrāfa pārbaudes viņiem tika veiktas ar abu pušu piekrišanu.

¹⁶ William Daubert, et ux., etc., et al., petitioners v. Merrell Dow Pharmaceuticals, Inc / Supreme Court of the United States. No. 92 - 102, 509 U.S. 579. – 113 S.Ct. 2786, 125 L.Ed.2d 468. Decided: 1993. – <http://straylight.law.cornell.edu/supct/html/92-102.ZO.html>

4) Šefera lietā¹⁷ 1998. gadā tiesas noteiktai princips par to, ka tiesa var arī noraidīt poligrāfa pārbaudes pieprasījumu, kaut arī persona atsaucās uz savām konstitucionālajām tiesībām iesniegt pierādījumus.

Var norādīt, ka šie standarti, kas mūsdienās tiek plaši pielietoti dažāda veida ekspertizpētes rezultātu pierādījuma nozīmes noteikšanā tiesā, turklāt ne tikai ASV, bet arī vairākās citās angļu – sakšu tiesību saimes valstīs, piemēram, Austrālijā un Kanādā, tika iedibināti tieši skatot tiesā poligrāfa pārbaudes rezultātus, t.i. – poligrāfa lietošanas prakse diezgan nozīmīgi ietekmēja šo valstu juridiskās prakses un arī juridiskās zinātnes pilnveidi.

Tomēr šie standarti nav vispārpieņemti pat ASV, diezgan daudzos štatos ir bijuši arī atšķirīgi tiesu precedenti un pat atšķirīga normatīvā reglamentācija poligrāfa lietošanas jomā.¹⁸ (sīkāk sk. 1.3.1. nodaļā).

Igaunijā Tartu universitātē 1992. gadā publicētajā P. Prukša doktora disertācijā¹⁹ par šo jautājumu tiek skatīta arī iespēja lietot poligrāfu nopratināšanas gaitā – P. Prukss, nebūdamas pazīstams ar poligrāfa pārbaudes metodiku,²⁰ domāja, ka poligrāfu var lietot nopratināšanā, kurā kriminālprocesa virzītājs iesaista poligrāfa speciālistu.

Saistībā ar šo viedokli autoram tomēr jānorāda, ka vairāku iemeslu dēļ Latvijas juridiskajā praksē nav pieļaujams poligrāfa pārbaudi iekļaut nopratināšanas saturā. Latvijas kriminālprocesālās tiesību normas neparedz iespēju, ka pratināšanu varētu veikt eksperts. Savukārt persona, kurai nav atbilstīgas speciālas zināšanas šajā jomā, lai izdarītu tādu ekspertīzi, nemaz nevar veikt poligrāfa pārbaudi, jo šī pārbaude būtībā ir ekspertizpēte. Proti – kriminālprocesa virzītājs, kurš nav eksperts, nevar veikt poligrāfa pārbaudi.

Te gan var rasties jautājums par to, vai pratināšanā var iesaistīt speciālistu poligrāfa pārbaudes veikšanai, kamēr pašu pratināšanu vada kriminālprocesa virzītājs? Tāda iespēja būtu vienīgi tad, ja kriminālprocesa normas pieļautu iespēju, ka izpēti var izdarīt ne vien eksperts, bet arī KPL 113. panta kārtībā pieaicinātais speciālists. Tomēr KPL 113. panta (3) daļas 2) punkta norma aizliedz šādam speciālistam izdarīt praktiskus pētījumus.

Var pieminēt, ka iepriekš KPK nepieļāva arī iespēju, ka nopratināšanā varētu piedalīties speciālists vai eksperts, izņemot psihologu vai pedagogu nepilngadīgas personas

¹⁷ United States, petitioner v. Edward G. Scheffer / Supreme Court of the United States. No. 96 - 1133, 44 M. J. 442, reversed. – 523 U.S. 303, 118 S.Ct. 1261, 140 L.Ed.2d 413. Decided: March 31, 1998. – <http://www.fas.org/sgp/othergov/polygraph/scheffer.html>

¹⁸ Visus ASV tiesu precedentus, kur bijis izlemts jautājums par poligrāfa pārbaudes rezultātu pierādījuma nozīmes atzīšanu, sk.: http://www.polygraph.org/Browser%20Files/Table_of_Contents.htm

¹⁹ Прукс П. Уголовный процесс: Научная «детекция лжи». Инструментальная диагностика эмоциональной напряженности и возможности ее применения в уголовном процессе. Монография. – Тарту: Тартуский университет, 1992. – 199 с.

²⁰ Faktiski P. Prukša monogrāfija bija pirmā apjomīgāka publikācija bijušās PSRS valstīs, kurā tika izskatīta poligrāfa lietošana objektīvi, nevis no ideoloģiskās pozīcijas nokritizējot to, tāpēc P. Prukšam nebija pietiekami informācijas avotu, uz kuriem balstīties, un viņš nebija arī praktiski saskāries ar šo jomu.

nopratināšanā (tam gan izvirzīti pavisam citi uzvedumi). Jāpiebilst, ka patlaban spēkā esošais Kriminālprocesa likums jau paredz iespēju, ka ekspertīžu iestādes eksperts KPL 33. panta (2) daļas 5) punkta kārtībā var piedalīties izmeklēšanas darbībās. Tas gan neattiecas uz KPL 34. panta kārtībā pieaicināto ekspertu. Turklāt piedalīšanās izmeklēšanas darbībās nedod iespēju veikt izpēti to gaitā vai pašam vadīt šo darbību. Līdz ar to ir neapšaubāmi, ka no juridiskā aspekta nav pieļaujams savienot poligrāfa pārbaudi un pratināšanu, tās jāveic pilnībā nošķirti viena no otras.

Bez tam, poligrāfa pārbaudē jāievēro virkne metodisko nosacījumu noteiktai tās norises kārtībai, kurus nevar nodrošināt nopratināšanas apstākļos.

Poligrāfa pārbaudes veikšanas kārtība kriminālprocesā ļoti būtiska ir tāpēc, ka no tās atkarīga iespēja šās pārbaudes rezultātā izdarītos secinājumus izmantot pierādīšanā. Tā ir viena no īpatnībām kontinentālajai tiesību saimei, pie kuras pamatā pieder arī Latvijas nacionālā tiesību sistēma, atšķirībā no angļu – sakšu tiesību saimes. Šis nosacījums pierādīšanā izmantot tikai noteiktā kārtībā iegūtu informāciju iekļauts procesuālajās tiesību normās.

Latvijas Kriminālprocesa kodeksa 19. panta (2) daļa noteica:

«Lietas apstākļu noskaidrošanai var izmantot tikai tos pierādījumus, kas iegūti, pārbaudīti un novērtēti šajā kodeksā noteiktajā kārtībā.»

Šo kārtību reglamentē jau virkne citu KPK pantu, tajā skaitā 49. panta (2) daļa, kas nosaka, ka pierādījumus konstatē, tajā skaitā, ar eksperta atzinumu, izmeklēšanas un tiesu protokoliem un citiem dokumentiem.

Atbilstīga reglamentācija iekļauta arī **Kriminālprocesa likuma** 127. panta (1) daļā:

«Pierādījumi kriminālprocesā ir jebkuras likumā paredzētajā kārtībā iegūtas un noteiktā procesuālajā formā nostiprinātas ziņas par faktiem, kurus kriminālprocesā iesaistītās personas savas kompetences ietvaros izmanto pierādīšanas priekšmetā ietilpstošo apstākļu esamības vai neesamības pamatošanai.»;

kā arī Kriminālprocesa likuma 130.panta (1) daļā:

«(1) Kriminālprocesa laikā iegūtās ziņas par faktiem ir pieļaujams izmantot kā pierādījumus, ja tās iegūtas un procesuāli nostiprinātas šajā likumā noteiktajā kārtībā.»

Kriminālprocesa likuma 9.panta (1) daļā arī norādīts uz šīs kārtības ievērošanu: «Uzsāktā kriminālprocesā ikvienas personas pienākums ir izpildīt kriminālprocesa veikšanai pilnvarotās amatpersonas procesuālās prasības un ievērot likumā noteikto procesuālo kārtību.»

Risinot jautājumu par poligrāfa pārbaūžu veikšanas procesuālo kārtību, vispirms jau jāpievērš uzmanība to formai.

Saskaņā ar līdz šim spēkā esošo normatīvo reglamentāciju – Latvijas Kriminālprocesa kodeksa nosacījumiem, Latvijā poligrāfa pārbaudes kriminālprocesā tiek veiktas tikai ekspertīzes formā – ar visiem tiem pašiem nosacījumiem, kā jebkura cita ekspertīze krimināllietā. Tāda ir jau vairāk nekā sešus gadus nostiprinājusies juridiskā prakse Latvijā.

Uzreiz gan var piebilst, ka Latvijā poligrāfa pārbaudes var būt veiktas arī neprocesuālā formā, tās faktu un rezultātus noformējot kā eksperta uzziņu. KPK neizslēdza iespēju pat arī krimināllietā kā pierādījumu avotu izmantot eksperta uzziņu, uzskatot to par «citu dokumentu» KPK 49. panta (2) daļas izpratnē. Tāpat arī Kriminālprocesa likuma (KPL) 135. pantā paredzēta iespēja pierādīšanā izmantot «dokumentu».

Tomēr šāda pieeja, mūsdiā,²¹ būtu nepareiza, jo nepastāv jebkādi šķēršļi poligrāfa pārbaudes veikt procesuālas ekspertīzes formā.

Tāda pati ir arī Latvijā praktizējošo juristu pozīcija. Praktizējošo juristu viedokļi tika apzināti 1997. – 1998. gadā Latvijas Policijas akadēmijā (LPA) veiktajā pētījumā un vēlāk notikušo zinātnisko konferenču un semināru gaitā, kā arī dienesta sanāksmēs Ģenerālprokuratūrā un Valsts policijā 1998. gadā. Šāda nešaubīga pozīcija skaidri atspoguļojas arī visos lēmumos par poligrāfa ekspertīzes noteikšanu, kurus krimināllietās pieņem prokurori, policijas amatpersonas un tiesas Latvijā. Arī 2004. gada rudenī – 2005. gada pavasarī autoram Latvijas Tiesnešu mācību centrā nolasot lekciju kursus rajonu tiesu un apgabaltiesu tiesnešiem par poligrāfa pārbaudi, vienmēr arī tiesneši konsekventi atbalstīja pozīciju, ka to jāveic tieši ekspertīzes formā.

Faktiski kopš šā temata izpētes uzsākšanas 1997. gadā līdz šim autors nav saskāries ne ar vienu praktizējoša jurista viedokli, ka poligrāfa pārbaudes kriminālprocesā²² būtu jāveic kaut kādā citā formā, izņemot kā ekspertīzes, vai ka tās vispār nebūtu pieļaujams veikt kriminālprocesā. Un arī juridiskās zinātnes pārstāvju pozīcija ir tāda pati, izņemot vienu atšķirīgu viedokli.

Latvijā krimināllietā veikta tikai viena neprocesuāla poligrāfa pārbaude (proti – poligrāfa pārbaude ne ekspertīzes formā). Tāda tika noteikta pašā pirmajā gadījumā, kad Latvijā vispār izmeklēšanā tika lietots poligrāfs – 1998. gada janvārī Valsts policijas Rīgas Galvenās policijas pārvaldes (GKPP) izmeklētā slepkavības krimināllietā Nr. 51103097.

²¹ Visos šajos jautājumos šā darba autora viedoklis pilnībā atbilst promocijas darba vadītāja – profesora *Dr.hab.iur.* Anrija Kavaliera viedoklim, turklāt tā nav vienkārši autoritatīva zinātnieka viedokļa pieņemšana, bet gan paša autora pārliecība, balstīta gan uz tiesību normu doktrinālo iztulkošanu, gan uz personīgo eksperta praksi

²² Te netiek skatīts jautājums par poligrāfa pārbaudēm ārpus kriminālprocesa, tajā skaitā operatīvās darbības procesā

Iemesls tam, ka tajā gadījumā poligrāfa pārbaude netika noteikta kā procesuāla ekspertīze, bet gan ar toreizējā Valsts policijas Rīgas GKPP 1. nodaļas priekšnieka V. Pumpura lūgumu veikta kā neprocesuāla pārbaude, ir tikai nepietiekama pieredze šajā jomā un nepietiekama skaidrība par juridiskajiem jautājumiem, jo tad vēl Valsts policijas darbinieki nebija iepazīstināti ar LPA veiktā pētījuma galarezultātiem par poligrāfa pārbaudes juridiskajiem aspektiem. Kopš tās reizes neprocesuālas poligrāfa pārbaudes veiktas vienīgi ārpus kriminālprocesa, tajā skaitā operatīvās darbības procesā kriminālpolicijas struktūrvienību un Drošības policijas lietās.

Tomēr jānorāda, ka ne visu juridiskās zinātnes pārstāvju viedoklis Latvijā ir sakritīgs attiecībā uz poligrāfa pārbaudes veikšanas formu. Līdzšinējā pētījuma gaitā konstatēts atšķirīgs viedoklis vienam cilvēkam Latvijā, proti – Latvijas Universitātes emeritētais profesors, *Dr. habil. iur.* Reinhardis Dombrovskis norāda, ka poligrāfa pārbaudes var veikt krimināllietās, tomēr arī kriminālprocesā tās būtu jāveic neprocesuālā formā – kā operatīvās darbības pasākumu, turklāt to rezultātā izdarītos secinājumus neizmantojot pierādīšanā, bet vienīgi kā taktiskas nozīmes informāciju izmeklēšanas versiju pārbaudei.²³

Kā galveno argumentu šim viedoklim profesors R. Dombrovskis norāda uz šaubām par poligrāfa pārbaudes precizitāti. Ievērojot jautājuma par šīs pārbaudes precizitāti būtisko nozīmi, tas izskatīts atsevišķi. (Sk. 1.7. nodaļu.)

Jebkādas jomas speciālistu veiktas pārbaudes, tajā skaitā arī poligrāfa pārbaudes veikšanu krimināllietās reglamentē virkne kriminālprocesuālo nosacījumu, t.i. – līdz 1.10.2005. Latvijas Kriminālprocesa kodeksa, atbilstīgi, no 2005. gada 1. oktobra Kriminālprocesa likuma normas, kuras šeit lietderīgi galvenajos aspektos raksturot.

Par poligrāfa ekspertīzes veikšanas pamatmērķiem kriminālprocesā faktiski jāuzskata tos pašus mērķus un uzdevumus, kādi ir kriminālprocesam vispār, proti – Kriminālprocesa likuma 1. pantā norādītais «Kriminālprocesa likuma mērķis ir noteikt tādu kriminālprocesa – noziedzīgu nodarījumu izmeklēšanas, kriminālvajāšanas un krimināllietu iztiesāšanas – kārtību, kas nodrošina efektīvu Krimināllikuma normu piemērošanu un krimināltiesisko attiecību taisnīgu noregulējumu bez neattaisnotas iejaukšanās personas dzīvē.» Atbilstīgi Latvijas kriminālprocesa kodeksa 2. pantā nosauktie kriminālprocesa uzdevumi bija: «ātri un pilnīgi atklāt noziedzīgus nodarījumus, noskaidrot vainīgos un nodrošināt likumu pareizu piemērošanu, lai katra persona, kas izdarījusi noziedzīgu nodarījumu, tiktu taisnīgi sodīta un

²³ Dombrovskis R. Dr.hab.iur., prof. emer. Poligrāfa izmantošanas teorētiskie aspekti // Administratīvā un kriminālā justīcija, 1998, Nr.4., 49.-50.lpp. – [LPA semināra «Poligrāfa izmantošanas iespējas Latvijā» materiāli]

neviens nevainīgais netiktu saukts pie kriminālatbildības un notiesāts.» *Culpam poena premitt comes.*²⁴

KPK 19. panta (1) daļa papildus izskaidro 2. pantā minēto uzdevumu, nosakot kriminālprocesa virzītāja pamatpienākumus: «pilnīgi, vispusīgi un objektīvi izmeklēt lietas apstākļus un atbilstoši objektīvajai patiesībai noskaidrot noziedzīga nodarījuma esamību un to, kas vainīgs noziedzīga nodarījuma izdarīšanā, kā arī citus apstākļus, kam ir nozīme pareizā krimināllietas izlemšanā.»

Atbilstīgi likuma mērķiem un nosacījumiem kriminālprocesa virzītājs jau konkrētos gadījumos izmeklēšanas gaitā izlemj par nepieciešamību veikt tās vai citas izmeklēšanas darbības, tajā skaitā uzdot ekspertīzi noteiktu jautājumu risināšanai, kuriem ir nozīme lietā.

Kriminālprocesa likuma 193. pantā nosaukts ekspertīzes pamatmērķis: «Ekspertīze [...] ir ekspertīzei iesniegto objektu pētīšana nolūkā noskaidrot kriminālprocesam nozīmīgus faktus un apstākļus [...]» To papildina KPL 194. panta norma: «Ekspertīzi nosaka gadījumos, kad kriminālprocesam nozīmīgu jautājumu noskaidrošanai nepieciešams veikt pētījumu, kurā izmantojamas speciālas zināšanas kādā zinātnē, tehnikā, mākslā vai amatniecībā nozarē.»

Atbilstīgi ekspertīzes veikšanas nepieciešamību noteica arī KPK 58 panta (1) daļa: «Eksperta atzinums lietā tiek dots gadījumos, kad lietai nozīmīgu apstākļu noskaidrošanai nepieciešamas speciālas zināšanas zinātnē, tehnikā, mākslā vai kādā amatniecībā nozarē.»

Vadoties no šīm tiesību normām, kā arī poligrāfa pārbaudes metodiskajiem aspektiem, autors jau var formulēt **definīciju** kriminālprocesā veiktai poligrāfa ekspertīzei:

Poligrāfa ekspertīze kriminālprocesā ir saskaņā ar Latvijas Kriminālprocesa kodeksa normām, tajā skaitā 49. panta (2) daļas, 58. - 62. un 186. - 197. pantu (atbilstīgi, līdz 1.10.2005. bija Kriminālprocesa likuma normām, tajā skaitā 33. - 34., 132. un 193. - 205. pantu) nosacījumiem speciālista veikta izpēte kriminālprocesā liecinošas vai aptaujātas personas atbilžu patiesīguma noteikšanai, lietojot poligrāfu, nolūkā iegūt un pārbaudīt pierādījumus krimināllietā.

Poligrāfa ekspertīzi kriminālprocesa virzītājs nosaka saskaņā ar Kriminālprocesa likuma 200. panta (atbilstīgi, līdz 1.10.2005. saskaņā ar KPK 186. panta) nosacījumiem, sastādot **lēmumu par ekspertīzes noteikšanu** un saskaņā ar KPL 202. pantu uzdodot tās veikšanu noteiktam ekspertam (Latvijā līdz šim šā veida ekspertīze netiek veikta nevienā ekspertīzes iestādē, līdz ar to nevar piemērot KPL 201. panta normu), kurš tiek brīdināts par Krimināllikuma (KL)²⁵ 300. un 302. pantos paredzēto kriminālatbildību par apzināti nepatiesu atzinumu un par atteikšanos dot atzinumu.

²⁴ Lat.: Sodam cieši jāseko noziegumam kā tā kompanjonam / Horācijs /

²⁵ Krimināllikums / Latvijas Republikas likums. Pieņemts Saeimā 17.06.1998.; spēkā no 1.04.1999.; redakcija uz 28.12.2004.; publicēts Latvijas Vēstnesī 08.07.1998., Nr.199/200.

Šeit gan var pieminēt, ka Kriminālprocesa likuma 33. panta (5) daļas 1) punkta nosacījumi paredz iespēju veikt ekspertīzi ne tikai saskaņā ar procesuālu lēmumu, bet arī saskaņā ar procesa virzītāja doto norādījumu, kas fiksēts tās izmeklēšanas darbības protokolā, kurā piedalās eksperts. Tomēr šis nosacījums faktiski neattiecas uz poligrāfa ekspertīzi, jo poligrāfa ekspertīzes metodika neparedz iespēju piedalīties izmeklēšanas darbībā. Tas var attiekties uz tiesu medicīnas ekspertīzi, datortehnisko ekspertīzi vai dažādām trasoloģiskām ekspertīzēm, kad ekspertam lietderīgi piedalīties jau izmeklēšanas darbībā, piemēram, notikuma vietas apskatē (tiesu medicīnas ekspertam) vai kratīšanā (datortehnikas speciālistam, kurš pārzina noteikta veida operētājsistēmu).

Lēmumā par poligrāfa ekspertīzes noteikšanu norāda:

- 1) Ievada daļā – lēmuma sastādīšanas laiku un vietu; lēmuma sastādītāju (kurš ir kriminālprocesa virzītājs krimināllietā, norādot amatu, dienesta pakāpi un uzvārdu); krimināllietas numuru;
- 2) Motivējošā daļā – procesuālās tiesību normas, saskaņā ar kurām lēmums sastādīts; ekspertīzes noteikšanas iemeslu un pamatu; apstākļus, kuri attiecas uz izpētāmo objektu;
- 3) Rezolutīvajā daļā – eksperta[-u], kuriem uzdota ekspertīze, ekspertīžu prakses vietu, specializāciju un vārdu, uzvārdu; jautājumus, kuros ekspertam jādod atzinums; materiālus, kas tiek nodoti eksperta rīcībā;
- 4) Jau uz lēmuma ekspertam jāparakstās pie brīdinājuma par Krimināllikuma 300. un 302. pantos paredzēto kriminālatbildību par apzināti nepatiesu atzinumu un atteikšanos sniegt atzinumu; bez tam, eksperts var būt brīdināts arī saskaņā ar KL 304. pantu par pirmstiesas izmeklēšanas datu neizpaušanu.

Lai veiktu poligrāfa ekspertīzi, jābūt pietiekami pilnīgai informācijai par lietas apstākļiem, pārbaudāmās personas visām liecībām un paskaidrojumiem par tiem, pārbaudāmo personu raksturojošiem datiem – diezgan līdzīgi tam, kādus materiāles no kriminālprocesa virzītāja eksperts pieprasa tiesu psihiatriskās vai tiesu psiholoģiskās ekspertīzes veikšanai.

Kompleksā psiholoģiskā – poligrāfa ekspertīze risina šādus **jautājumus**:²⁶

- 1) Vai pārbaudāmajai personai piemīt tādas individuāli psiholoģiskās īpatnības, kas var traucēt tai pareizi uztvert lietai nozīmīgus apstākļus un pareizi par tiem liecināt?

²⁶ Kā jau iepriekš norādīts, Latvijā kopš 2001. gada poligrāfa ekspertīze tiek veikta vienmēr kompleksi ar psiholoģisko diagnosticēšanu, kurā tiek risināti šeit norādītie pirmie divi jautājumi. Savukārt to jautājumu formulējums, kurus risina ar poligrāfa pārbaudi, katrai ekspertīzei kriminālprocesa virzītājam jānosaka ar ekspertu, ņemot vērā lietas apstākļus, lai tie būtu nepārprotami, konkrēti un vērsti uz būtisko apstākļu noskaidrošanu lietā.

- 2) Vai pārbaudāmajai personai piemīt tādas individuāli psiholoģiskās īpatnības, kas var būtiski ietekmēt viņa uzvedību, tajā skaitā tādas, kas var ietekmēt viņa spējas atbildēt patiesīgi uz ekspertīzē uzdotajiem jautājumiem?
- 3) Vai pārbaudāmā persona nemelo, teikdama, ka tā *neveica noteiktas – lēmumā norādītās – darbības / nebija klāt noteiktā situācijā / nezina noteiktus apstākļus?*
- 4) Vai pārbaudāmajai personai ir zināmi *noteikti – lēmumā norādītie – apstākļi?*²⁷

Attiecībā uz poligrāfa ekspertīzes veikšanu kompleksi ar psiholoģisko ekspertīzi uzmanību pievērša Kriminālprocesa likuma 195. pantā norādītie apstākļi, kuru noteikšanai ekspertīze jāveic obligāti. Tajā skaitā obligāti jāveic ekspertīze, lai noskaidrotu «personas spēju adekvāti uztvert un iegaumēt lietā nozīmīgus faktus un liecināt par tiem [...], ja par to rodas pamatotas šaubas.»

Psiholoģiskā – poligrāfa ekspertīze vienmēr risina arī jautājumus: «Vai pārbaudāmajai personai piemīt tādas individuāli psiholoģiskās īpatnības, kas var traucēt tai pareizi uztvert lietā nozīmīgus apstākļus un pareizi par tiem liecināt? Vai pārbaudāmajai personai piemīt tādas individuāli psiholoģiskās īpatnības, kas var būtiski ietekmēt viņa uzvedību, tajā skaitā tādas, kas var ietekmēt viņa spējas atbildēt patiesīgi uz ekspertīzē uzdotajiem jautājumiem?» Faktiski šie abi jautājumi pamatā atbilst KPL 195. pantā norādītajiem apstākļiem. Līdz ar to var spriest, ka visos gadījumos, kad personas atbilžu patiesīgumu pārbauda poligrāfa ekspertīzē, obligāti tā jānosaka kompleksi ar tiesu psiholoģisko ekspertīzi, ja vien tiesu psiholoģiskā ekspertīze jau nav veikta pirms tās.

Šeit gan var piebilst, ka šāds apstākļis nebija paredzēts ar Latvijas kriminālprocesa kodeksa nosacījumiem attiecībā uz obligāto ekspertīžu jautājumiem. KPK 59. panta (1) daļas 5) punktā nosaukts šāds apstākļis, kuru obligāti jāpārbauda ekspertīzē: «liecinieka vai cietušā psihiskā vai fiziskā stāvokļa noteikšanai tais gadījumos, kad rodas šaubas par viņu spējām pareizi uztvert apstākļus, kam nozīme lietā, un pareizi par tiem liecināt».

Tomēr šis apstākļis «personas psihiskais stāvoklis» nav gluži tas pats, kas KPL 195. pantā iekļautais apstākļis: «personas spēja adekvāti uztvert un iegaumēt lietā nozīmīgus faktus un liecināt par tiem».

Precīzs iemesls, kāpēc likumdevējs izmainījis šo formulējumu, autoram nav zināms, tomēr autors pieņem, ka tas bija vajadzīgs tāpēc, ka personas psihiskā stāvokļa diagnosticēšana vairāk atbilst psihiatra kompetencei, kurš nosaka, vai persona ir tādā psihiskā stāvoklī, kad tā «psihisko traucējumu vai garīgās atpalcības dēļ nav varējusi saprast savu darbību vai to vadīt» (nepieskaitāmības stāvoklis – atbilstīgi Krimināllikuma 13. pantam), vai

²⁷ Tas var attiekties arī uz tādiem apstākļiem, kādi var būt zināmi vienīgi izmeklējamā notikuma aculieciniekam vai tajā tieši iesaistītām personām (plašāk sk. 5.2. nodaļa).

«psihisko traucējumu vai garīgās atpalcības dēļ nav bijusi spējīga visā pilnībā saprast savu darbību vai to vadīt» (ierobežotas pieskaitāmības stāvoklis – atbilstīgi Krimināllikuma 14. pantam), vai arī «pēc nodarījuma izdarīšanas vai sprieduma taisīšanas saslīmušas ar psihisku slimību, kas atņēmusi tām spēju saprast savu darbību vai to vadīt» (psihiskais stāvoklis atbilstīgi Krimināllikuma 69. pantam).

Taču personas spēja adekvāti uztvert un iegaumēt, kā arī adekvāti liecināt var mazināties ne tikai psihiskas saslīmšanas iespaidā, tam var būt cēlonis arī, piemēram, kaut kādas personības akcentuācijas, vai arī maldīgu uztveri var ietekmēt konfabulācija vai apersepcija notikuma laikā pat psihiski pilnīgi veselam cilvēkam. Šādus apstākļus jau izvērtē nevis psihiatrs, bet gan psihologs.

Attiecībā uz poligrāfa pārbaudi kā būtisks faktors jānorāda tas, ka var būt arī tāda veida personības akcentuācijas, kad persona viegli notic pats savām fantāzijām un sniedz melīgu informāciju bez iekšēji pretrunīgas attieksmes (t.s. «psihopātiskie meli»). Varbūt arī situācijas, kad psihiski vesels cilvēks tomēr nevar adekvāti apzināties savu atbilžu patiesīgumu, ja šī persona neapzinās savus maldus. Lai izslēgtu šādos gadījumos iespējamās kļūdas, ļoti lietderīgi (autors pat sliecas uzskatīt, ka obligāti) kompleksi ar poligrāfa pārbaudi veikt arī psiholoģisko diagnosticēšanu.

Kā jau norādīts, var uzskatīt, ka kopš Kriminālprocesa likuma stāšanās spēkā tajos gadījumos, kad procesa virzītājs vēlas noteikt poligrāfa ekspertīzi, tā jau vienmēr obligāti jānosaka kā kompleksā psiholoģiskā – poligrāfa ekspertīze.

Iepriekš spēkā bijušā Latvijas kriminālprocesa kodeksā nebija definēts, kas ir kompleksā ekspertīze. Vienīgi KPK 186. panta (2) daļā bija noteikts: «Ekspertīzi var uzdot vairākiem ekspertiem.». Tāpēc līdz 1.10.2005. kompleksā ekspertīze Latvijā tika definēta, un tās būtība un taktiskie nosacījumi daudzpusīgi izvērtēti vienīgi kriminālistikas literatūrā, piemēram, kriminālistikas mācību grāmatās un profesora, Dr.iur. J. Konovalova zinātniskajās publikācijās. Var, piemēram, norādīt šo J. Konovalova definīciju: «Kompleksā ekspertīze ir lietisko pierādījumu un citu izpētei iesniegto objektu vispusīgas izpētes veidiem, kas tiek izdarīta, balstoties uz procesa virzītāja (izmeklētāja, prokurora, tiesas vai tiesneša) lēmuma pamata, un ir kopēja un vienlaicīga viena un tā paša objekta izpēte, ko veic vairāki eksperti – speciālisti dažādās saskarīgās zināšanu jomās vai to šaurākās specializācijās (profilos), izmantojot savas kompetences robežās attiecīgai zināšanu nozarei specifiskas izpētes metodes un metodikas, bet tajā pašā laikā ir kompetenti arī citu ekspertu komisijas locekļu pielietotajās

metodēs un metodikās, un kas noslēdzas ar kopēja secinājuma formulēšanu kā kopēja atbilde uz viņiem uzdotajiem jautājumiem.»²⁸

Taču Kriminālprocesa likumā jau ir iekļauta kompleksās ekspertīzes lakoniska definīcija, KPL 199. panta (1) daļā: «Komplekso ekspertīzi nosaka, ja kriminālprocesam nozīmīga jautājuma noskaidrošanai viens objekts vai vairāki objekti izpētāmi dažādu nozaru ekspertiem.»

Kriminālistikā komplekso ekspertīzi parasti definē šādi: «Kompleksā ekspertīze ir divu un vairāku dažādu zinātņu nozaru speciālistu kopēja darbība, kad viena eksperta izpētes rezultāti organiski papildina otra eksperta pētījumus, kas dod tāda kopēja atzinuma iespēju, kāds atsevišķi nevienam no viņiem nebūtu sasniedzams.»²⁹

Vēl var piebilst – kriminālistikas mācību grāmatās dažkārt uzsvērts, ka kompleksā ekspertīze vienmēr ir arī komisijas ekspertīze. Tomēr tā nav taisnība. Kompleksās ekspertīzes būtību nosaka nevis tas, cik ekspertu to veic, bet gan tas, cik dažādu speciālo zināšanu jomu atziņas un metodes tiek kompleksi pielietotas viena secinājuma izdarīšanai. Ja, gadījumā, kāds cilvēks ir vienlaikus speciālists abās tajās jomās, kuras tiek pielietotas kompleksajā izpētē, tad komplekso ekspertīzi var veikt arī viens pats eksperts, un tā nebūs komisijas ekspertīze. Tāds piemērs var būt kompleksā tiesu psihiatriskā – psiholoģiskā ekspertīze, kur pilnīgi iespējams, ka eksperts psihiatrs arī ir specializējies tiesu psiholoģisko ekspertīžu izdarīšanā – tas nebūt nav neiespējami. Arī kompleksās tiesu medicīnas – trasoloģiskās ekspertīzes Latvijā dažkārt veic tikai viens eksperts, kurš pārvalda abas šīs nozares. Tāpat šis apstāklis attiecās arī uz komplekso psiholoģisko – poligrāfa ekspertīzi: eksperts psihologs Veronika Semenkova, kura veic šīs ekspertīzes Latvijā, 2004. gadā pēc sekmīgi pabeigta apmācības kursa ieguva arī poligrāfa eksperta sertifikātu. Arī profesors J. Konovalovs norāda uz to, ka kompleksā ekspertīze var arī nebūt komisijas ekspertīze.³⁰

Tomēr bieži tiešām kompleksā ekspertīze tiek veikta arī kā komisijas ekspertīze, kur komisiju veido dažādas nozares speciālisti. Ja, gadījumā, komisijas ekspertīzē piedalījušos ekspertu viedoklis atšķirās, tad katrs no viņiem raksta savu atzinumu – saskaņā ar KPL 199. panta (3) daļas (agrāk, atbilstīgi, KPK 194. panta (5) daļas) normu. Latvijā gan līdz šim komplekso psiholoģiskās – poligrāfa ekspertīžu praksē tāds gadījuma nav bijis, ka ekspertu viedoklis atšķirtos.

²⁸ Konovalovs J. profesors, Dr.iur. Комплексная экспертиза: сущность и проблемы (в порядке обсуждения) // Administratīvā un kriminālā justīcija, 2004, Nr.3/4 (28/29), 38.-47.lpp.

²⁹ Kavalieris A., profesors, Dr.hab.iur., Konovalovs J., Dr.iur., Mašošins J., Dr.iur., Makans L. M.iur., Miķelsons U., M.iur. Kriminālistika. II daļa. Kriminālistiskā taktika. Māc. grām. / Papild. un paplaš. ceturtais izd. – Rīga: LPA, 2003. – 226.lpp.

³⁰ Konovalovs J. profesors, Dr.iur. Комплексная экспертиза: сущность и проблемы (в порядке обсуждения) // Administratīvā un kriminālā justīcija, 2004, Nr.3/4 (28/29), 38.-47.lpp.

Poligrāfa ekspertīzes veikšana kompleksi ar psiholoģisko ekspertīzi ir ļoti lietderīga un pat būtiski nepieciešama, jo tas nodrošina šajā ekspertīzē iespēju risināt jautājumus par to, **kāpēc** personai ir tāda noteikta attieksme, kuras ietekme uz psihofizioloģiskajiem procesiem tiek diagnosticēta poligrāfa pārbaudē. Bez tam, kompleksi veikta šī ekspertīze sniedz iespējas noskaidrot vēl citus apstākļus saistībā ar pārbaudāmo personu, kā arī nozīmīgi paaugstina šās ekspertīzes validitāti, ticamību un drošību.

Poligrāfa pārbaudē, ja netiek veikta vēl arī psiholoģiskā diagnosticēšana (tā tas tiek praktizēts daudzās ārvalstīs, un arī Latvijā pirmajos gados bija tāda prakse), nevar noskaidrot jebkādus jautājumus par personas motīviem, mērķiem un tamlīdzīgiem psihiskiem apstākļiem, tas iziet ārpus poligrāfa eksperta kompetences.

Piemēram, 2001. gadā Gulbenes rajona prokurors autoram uzdeva veikt ekspertīzi krimināllietā, kurā izmeklēja P. K. veikto vairāku bērnu un audzinātājas nogalināšanu bērnodrāzā, sacērtot ar cirvi. Šajā lietā bija skaidri visi nodarījuma faktiskie apstākļi un arī paša apsūdzētā darbības neradīja šaubas, taču nebija skaidrs viņa darbību motīvs. Lietā bija trīs galvenās versijas par viņa motīvu: 1) viņš bērībā varbūt bija guvis psihisku traumu pret viņu vērstā vardarbībā, kas viņu pamudināja šādā veidā kompensēties; 2) viņš varbūt vēlējās līdzināties Krievijas sērijveida slepkavam Čikatilo (tā viņš pats arī apgalvoja); 3) viņš varbūt bija iesaistījies kaut kādā sātānistu sektā, kur vēlējās sevi apliecināt ar šo slaktiņu (šī versija prokuroram bija būtiska, jo tās apstiprināšanās gadījumā noziegumam būtu jānoskaidro līdzdalībnieki). To tad arī prokurors uzdeva noskaidrot ar poligrāfu. Taču šajā gadījumā autors atteica veikt ekspertīzi, jo poligrāfa pārbaudē nav iespējams noskaidrot jautājumu, **kāpēc** persona veikusi noteiktas darbības; tas jārisina tiesu psiholoģiskajā vai kompleksajā tiesu psiholoģiskajā - poligrāfa ekspertīzē (tajā laikā Latvijā poligrāfa ekspertīze vēl netika veikta kompleksi ar psiholoģisko).

Šādus gadījumus risina arī kriminālprocesa normas – KPK 58. panta (2) daļa noteica: «Eksperta atzinums nevar pārsniegt viņa speciālo zināšanu robežas.», un KPK 62. panta (3) daļa noteica: «Eksperts var atteikties no atzinuma došanas, ja viņam izsniegtie materiāli nav pietiekami vai viņam uzdotie jautājumi iet pāri viņa speciālo zināšanu robežām. Šādos gadījumos eksperts ar rakstu ziņo personai vai iestādei, kas noteikusi ekspertīzi, ka atzinumu dot nav iespējams.»

Atbilstīgi, tagad līdzīgos gadījumos būtu jāpiemēro KPL 33. panta (3) daļa norma: «Ekspertam ir tiesības [...] atteikties izdarīt ekspertīzi (dot atzinumu), ja iesniegtie materiāli nav pietiekami vai uzdotie jautājumi pārsniedz viņa kompetenci» un KPL 205. pants norma: «Ja pirms izpētes uzsākšanas eksperts pārliecinās, ka nevarēs atbildēt uz lēmumā uzdotajiem jautājumiem tādēļ, ka viņam nav attiecīgu speciālo zināšanu, attiecīgas izpētes metodikas vai

izpētes objekti ir nepietiekami vai nekvalitatīvi, vai citu būtisku apstākļu dēļ, viņš par to raksta motivētu paziņojumu, kuru nodod procesa virzītājam.»

No juridiskā viedokļa līdzīgi ir gadījumi, kad lēmumā par ekspertīzes noteikšanu ekspertam uzdotajos jautājumos kriminālprocesa virzītājs iekļāvis būtisku juridisku terminu, kurš attiecās uz pierādīšanas objektu, līdz ar to radot situāciju, kad ekspertam būtu jāsniedz atbildi par apstākļiem, kuru izvērtēšana ir vienīgi tiesas jurisdikcijā (*res iudicata*). Piemēram, autora praksē vairākkārt bijuši gadījumi, kad prokurors uzdevis jautājumus ekspertīzei, kur neapdomīgi iekļauts vārds «slepkaivība» vai «izvarošana». Uz tādiem jautājumiem eksperts nav kompetents atbildēt, tāpēc tie jāpārformulē, piemēram, atbilstīgi tos aizvietojo ar vārdu «nogalināšana» vai «vardarbīgs dzimumakts».

Poligrāfa **ekspertīzes atzinumu** sagatavo saskaņā ar KPL 203. panta (agrāk, atbilstīgi, KPK 58. un 194. pantu) nosacījumiem. To eksperts dod uz veiktās izpētes pamata saskaņā ar savām speciālajām zināšanām. Eksperta atzinumā norāda:

- 1) Ievada daļā – ekspertīzes nosaukums; ekspertīzes veikšanas laiks un vieta; ziņas par eksperta kvalifikāciju (t.sk. izglītība un specialitāte, sertifikāts par tiesībām veikt šāda veida ekspertīzi, tā izdošanas vieta, laiks, izdevējs, dokumenta numurs, eksperta darba stāžs un pieredze tieši šā veida ekspertīzes veikšanā), ekspertīžu prakses vieta un vārds, uzvārds; ekspertīzes noteikšanas pamats (tajā skaitā norādot gan tiesību normas, saskaņā ar kurām tā veikta – Kriminālprocesa likuma 33. - 34., 132. un 193. - 205. panti (iepriekš, atbilstīgi, KPK 58. - 62., 186. - 197. panti), gan arī norādot kriminālprocesa virzītāja lēmumu lietā); ekspertīzei uzdotie jautājumi; klātesošās personas ekspertīzē (ja ir piedalījušās citas personas); ekspertam iesniegtie materiāli un to sākumdati;
- 2) Izpētes daļā – izpētes sagatavošanas un veikšanas apstākļi, pielietotās metodes, izpētes gaita un starprezultāti;
- 3) Secinājumu daļā – izpētes galarezultātā izdarītie secinājumi, sniedzot tādas atbildes uz ekspertīzei uzdotajiem jautājumiem, kas ir argumentētas atzinuma izpētes daļā; ja uz kaut kādiem ekspertīzei uzdotajiem jautājumiem nav bijis iespējams izdarīt secinājumus vai arī nav veikta izpēte, tad tos norāda, minot arī iemeslu; citi kriminālprocesam nozīmīgi apstākļi, ja eksperts tādus noskaidrojis pēc savas iniciatīvas.
- 4) Eksperts ar parakstu apliecina, ka ir brīdināts par Krimināllikuma 300. un 302. pantos paredzēto kriminālatbildību (ja par to eksperts nav parakstījies jau uz lēmuma par ekspertīzes noteikšanu), un viņam zināmas viņa tiesības un pienākumi saskaņā ar

Kriminālprocesa likuma 33. panta (agrāk, atbilstīgi, Latvijas Kriminālprocesa kodeksa 189. un 62. pantu) nosacījumiem.

Atzinumu eksperts dod rakstveidā un to paraksta.

Poligrāfa ekspertīzes gaita un rezultāti eksperta atzinumā jāizklāsta pietiekami pilnīgi, lai būtu saskatāma to saistība un pamatotība, un tādā formā, lai tie būtu izprotami cilvēkam bez speciālām zināšanām šajā jomā, jo ar eksperta atzinumu iepazīstās gan kriminālprocesa virzītājs, gan arī cietušie un apsūdzētie lietā (un viņus pārstāvošās procesa dalībpersonas). Ekspertīzes atzinumu eksperts nosūta kriminālprocesa virzītājam.

Ekspertam lietderīgi jau ekspertīzes sagatavošanas laikā paziņot kriminālprocesa virzītājam iespējamo ekspertīzes veikšanas ilgumu, lai viņš varētu plānot turpmāko izmeklēšanu. Kompleksās psiholoģiskās – poligrāfa ekspertīzes veikšanai vidēji (atkarībā no izpētes uzdevumiem un pētāmās informācijas apjoma) nepieciešams no divām nedēļām līdz vienam mēnesim. Līdz ar to, atšķirībā no, piemēram, tiesu psihiatriskās ekspertīzes, kas nereti tiek veikta ilgāk par mēnesi, poligrāfa ekspertīzi bija iespējams veikt KPK 109. panta (5) daļā paredzētajā termiņā un nekādi sarežģījumi izmeklēšanas gaitai netika radīti. Tas pats, tāpat, attiecās arī uz KPL 14. panta (1) daļā paredzētā principa nodrošināšanu.

Poligrāfa ekspertīzes gaitā var būt veikts **videoieraksts** un **audioieraksts**. Tas var būt vai nu slēptā vai atklātā formā. Veikšanas forma jau nosaka iespējas šo ierakstu izmantot pierādīšanā.

Operatīvās darbības procesā slēptu videoierakstu un audioierakstu reglamentē Operatīvās darbības likuma³¹ 6. pants. Šī reglamentācija neattiecas uz kriminālprocesi, izņemot nosacījumus, kas ietverti KPL 127. panta (3) daļā (agrāk, atbilstīgi, KPK 49. panta (3) daļā). Tehnisko līdzekļu, tajā skaitā video un audio ieraksta aparātūras lietošanu kriminālprocesā reglamentē KPL 127. panta (3) daļā, 140., 143. un 144. pantu (iepriekš, atbilstīgi, KPK 49. panta (3) daļas un 85¹ pantu) normas. Tomēr šīs normas nav attiecināmas uz ekspertīzi, bet gan uz tām izmeklēšanas darbībām, kuras veic kriminālprocesa virzītājs. Jebkurā ekspertīzē var būt lietoti dažādi tehniskie līdzekļi, to skaitā arī video un audioieraksta aparātūra.

Jānorāda gan, ka kriminālprocesuālā normatīvā reglamentācija ir nepilnīga jautājumā par slēpta audio vai videoieraksta veikšanu ekspertīzes ietvaros – tā pieļaujāmību un rezultātu izmantošanu. Vispār kriminālprocesa normas nereglamentē tehnisko līdzekļu lietošanu ekspertīzē.

³¹ Operatīvās darbības likums / Latvijas Republikas likums. Pieņemts Saeimā 16.12.1993.; spēkā no 13.01.1994.; redakcija uz 10.07.2002.; publicēts Latvijas Vēstnesī 30.12.1993., Nr.131.

Ievērojot vispārējos tiesiskās reglamentācijas principus, kas sakņojas cilvēktiesībās, sakarā ar to, ka slēpts audio vai videoieraksts apdraud personas tiesības uz privātuma neaizskaramību, jāuzskata, ka slēptu videoieraksts vai audioierakstu eksperts drīkst lietot tikai savām vajadzībām, piemēram, lai atkārtoti rūpīgi noskatītos, kāda ekspertīzes laikā bija personas uzvedība un neverbālās komunikācijas izpausmes, vai atkārtoti noklausītos ekspertējamās personas stāstījumu ekspertīzes laikā. Slēpti veiktu videoierakstu un audioierakstu nedrīkst pievienot eksperta atzinumam, kā arī nedrīkst nedz eksperta atzinumā, nedza arī citos krimināllietas materiālos atsaukties uz to. Līdz ar to, tam nevar būt nekādu juridisku seku.

Poligrāfa ekspertīzē var būt veikts arī atklāts videoieraksts vai audioieraksts, kad ekspertējamā persona zina par to un zina arī, kāda aparatūra tam tiek lietota. Piemēram, atklātu videoierakstu autors veica jau pirmajā ekspertīzē kriminālprocesā, kas tika veikta aizdomās turētajam D. M. 1998. gadā Valmieras rajona policijā izmeklētā krimināllietā Nr. 14508698 par jaunas sievietes G. Č. nogalināšanu, ar paštaisītu spridzekli uzsprižinot viņu autobusa pieturā pie Rīgas – Veclaicenes autoceļa. Citas ekspertīzes, kad autors pielietoja atklātu videoierakstu, bija Rīgas tiesu apgabala prokuratūras izmeklētā krimināllietā Nr. 1181010999 par 50'000 ASV dolāru izkrāpšanu apsūdzētā Austrālijas pilsoņa S. G. pārbaude 2003. gadā, kā arī tajā pašā gadā arī Rīgas tiesu apgabala prokuratūras izmeklētā krimināllietā Nr. 1517017101 izmeklētā krāpšanā par summu vismaz 55'000 ASV dolāri un 38'000 Vācijas markas cietušā Francijas pilsoņa N. P. pārbaude. Šādu ierakstu jau var pievienot eksperta atzinumam, un kopā ar to – arī krimināllietas materiāliem, un tajā fiksēto informāciju var izmantot arī pierādīšanā.

Videoieraksta veikšanas tehniskie un taktiskie aspekti ekspertīzē ir diezgan līdzīgi tiem, kādi ir videoieraksta veikšanai noprotināšanā. Par tiem var minēt, piemēram, Vācijas žurnālā «Kriminalistik» publicēto Kanādas policijas pieredzi.³²

Kanādas policija, aizvietojojot protokola sastādīšanu, videoierakstu plaši sāka pielietot jau pirms 1985. gada (agrāk nekā ASV, Apvienotajā Karalistē un citās valstīs). Apkopotā pieredze Kanādā ļāva pārliecināties par šīs metodes pozitīviem rezultātiem, proti – vairāk nekā 70 % no tiem, kuri piekrita videonoprotināšanai, atzina savu vainu noziegumā, un tikai 4 % atteicās liecināt videokameras priekšā. Turklāt videokamera veicina gan noprotināšanas kvalitātes paaugstināšanu no tiesiskā viedokļa, gan arī var novērst pretenzijas pret policijas darbu. Arī par liecības saturu vai videoieraksta autentiskumu Kanādas praksē nav radušās šaubas.

³² Šteinke V. Ph.D. Videogrāfija noprotināšanā / Tulk. no vācu val. no žurnālā «Kriminalistik» 1993.g. 5.numurā publicētā raksta. – Rīga: LPA, [s.a.] – 4 lpp.

Videoieraksts poligrāfa ekspertīzē nodrošina vairākas iespējas, tajā skaitā:

- a) iespēju ekspertam izdarīt pilnīgāku izpēti, jo ar videoierakstu iegūst vairāk būtisku informāciju par personas neverbālo komunikāciju, kuru iespējams jau pēc tam atkārtoti rūpīgi izskatīt, turklāt palēlināti;
- b) iespēju kriminālprocesa virzītājam pilnīgāk izvērtēt ekspertīzes rezultātus;
- c) iespēju atkārtotai ekspertīzei iesniegt vairāk informācijas.

Šādu videoierakstu materiālus, ja iegūta pārbaudītās personas un pārbaudes iniciatora piekrišana, iespējams arī izmantot jaunu ekspertu apmācībai un zinātniskajam darbam.

Vislabākais risinājums kvalitatīva videoieraksta veikšanai būtu speciālas telpas izveide ekspertīžu veikšanai. Šādā telpā jānodrošina ne tikai pietiekama skaņas izolācija, atbilstīgs apgaismojums un kvalitatīvs saņemts elektroapgādes tīkls, bet arī stacionāri izvietotas divas videoiekārtas, viena no kurām tuvplānā fiksē pārbaudāmās personas seju, bet otra ar platleņķa objektīvu filmē visu telpu, tajā skaitā gan pārbaudāmo personu, gan arī ekspertu pilnā augumā, lai fiksētu abu šo cilvēku uzvedību un neverbālās komunikācijas izpausmes. Jānodrošina, lai videoattēlu varētu ne vien ierakstīt kasetē, bet nepieciešamības gadījumā vienlaikus arī rādīt televizora ekrānā blakus telpā – advokātam, kriminālprocesa virzītājam vai apcietinājumā esošās personas apsargājošam konvojam, ja šīm personām tas nepieciešams. Audioierakstu jānodrošina ar tādiem mikrofoniem, kas labi uztver arī čukstus (autora praksē ir bijuši vairāki gadījumi, kad ekspertējamais runā ļoti klusu).

Var piebilst, lai nodrošinātu videoierakstu, ja ekspertīze tiek veikta pasūtītāja telpās, kā to autors veicis, piemēram, Ģenerālprokuratūras telpās, kā arī Valmieras policijas nodaļā, nepieciešama pārnēsājama videokamera.

Videouzņemšana jāveic uzreiz divos ierakstos, vienu no tiem saglabājot kā oriģinālu, bet otru lietojot kā darba kopiju. Lietderīgi lietot tādu iekārtu, kas darbojas automātiski, lai nebūtu nepieciešama tehniķa palīdzība ekspertīzes laikā. Ļoti lietderīga būtu digitālo videokameru lietošana, lai ierakstu varētu uzglabāt un aplūkot datorā.

Ja tiek noteikta **papildus** vai **atkārtota ekspertīze**, saskaņā ar KPL 196., 197. pantiem (iepriekš, atbilstīgi, KPK 197. pantu), kriminālprocesa virzītājs var iesniegt tam pašam vai citam atbilstīgas kompetences speciālistam poligrāfa ekspertīzes atzinumu kopā ar izpēti iesniegtajiem objektiem, kā arī eksperta nopratināšanas protokolu un lietai pievienotās poligrammu izdrukas un videoierakstu.

Atkārtotas ekspertīzes noteikšanas gadījumā abiem ekspertiem kopīgi ar kriminālprocesa virzītāju lietderīgi saskaņot jautājumus, par kuriem abām pusēm ir vienots viedoklis, un izcelt tos, par kuriem viedokļi dalās. Jāņem vērā, ka gadījumos, ja tiesai kaut kādi apstākļi nebūs izprotami, varbūt vaina netiks pierādīta, un tas var nozīmēt noziedzīgo

nodarījumu izdarījušās personas attaisnošanu. Latvijā gan līdz šim nav bijis gadījums, kad būtu noteikta atkārtota poligrāfa ekspertīze.

Ekspertīzes veikšana kriminālprocesā var būt arī sakarā ar procesa dalībpersonas lūgumu, kas izriet no KPL 63., 66., 70., 71., 86., 98., 99., 112. pantu un 496. panta (1) daļas (agrāk, atbilstīgi, KPK 95., 95.¹, 97., 100., 102., 103., 104. 121. un 188. pantu) nosacījumiem aizdomās turētajam, apsūdzētajam, cietušajam, civilprasītājam, civilatbildētājam, to pārstāvjiem un aizstāvim (saskaņā ar KPL 61., 75. - 78. pantiem – arī citām kriminālprocesā iesaistītām personām) ir tiesības pieteikt lūgumus, tajā skaitā var būt arī lūgums veikt ekspertīzi. Kriminālprocesā ieinteresētās dalībpersonas var arī iesniegt pierādījumus, tātad, pašas var lūgt izdarīt viņa pārbaudi ar poligrāfu, un pēc tam iesniegt kriminālprocesa virzītājam eksperta atzinumu ar lūgumu pievienot to krimināllietas materiāliem – to pieļauj kriminālprocesuālā reglamentācija. Lietā svarīgu lūgumu, tajā skaitā par ekspertīzes noteikšanu, apmierināšana ir obligāta, ievērojot KPL 335. panta (iepriekš, atbilstīgi, KPK 130.¹ panta) nosacījumus.

Ekspertējamā persona var arī pieteikt noraidījumus ekspertam, lūgt aicināt ekspertu no viņa izraudzītām personām, lūgt uzdot papildjautājumus, par kuriem ekspertam jādod atzinums, iesniegt dokumentus un ar kriminālprocesa virzītāja atļauju sniegt ekspertam paskaidrojumus, izrakstīt vai nokopēt eksperta atzinumu u.c.

Saistībā ar ekspertīžu veikšanas kriminālprocesuālo kārtību lietderīgi aplūkot arī pārbaudāmās personas tiesības **iepazīties ar ekspertīzes materiāliem** – lēmumu par ekspertīzes noteikšanu un ar eksperta atzinumu, jo šāda iespēja ir būtiska pilnīgas, vispusīgas un objektīvas izmeklēšanas sekmēšanai, kā arī kriminālprocesā iesaistītās personas tiesību nodrošināšanai – lai ekspertējamā persona varētu pilnvērtīgi izmantot tai piešķirtās procesuālās tiesības.

Līdz 1.10.2005. saskaņā ar KPK 188. panta nosacījumiem, kriminālprocesa virzītājam bija jāiepazīstina apsūdzētais ar lēmumu par ekspertīzes noteikšanu un jāizskaidro viņam viņa tiesības. Par to tika sastādīts protokols, ievērojot KPK 85. un 86. panta prasības. Protokolā arī bija jāieraksta apsūdzētā pieteikumu saturs. Neraugoties uz KPK 203. panta noteikumu iepazīstināt apsūdzēto ar visiem lietas materiāliem pēc izmeklēšanas pabeigšanas, KPK 196. pants paredzēja apsūdzētā iepazīstināšanu ar eksperta atzinumu vēl arī izmeklēšanas laikā «prokurora noteiktā brīdī». Apsūdzētajam tad jau bija tiesības sniegt paskaidrojumus par to, kā arī lūgt uzdot ekspertam papildjautājumus vai lūgt noteikt papildus vai atkārtotu ekspertīzi, kas arī bija jāieraksta protokolā (ko sastādīja saskaņā ar KPK 85., 86. pantu nosacījumiem). Apsūdzētajam tad bija tiesības sniegt arī paskaidrojumus par to, kā arī lūgt uzdot ekspertam papildjautājumus vai lūgt noteikt papildus vai atkārtotu ekspertīzi, kas arī

bija jāieraksta protokolā. Apsūdzētajam varēja būt iespēja iepazīties ar lietas materiāliem arī ar aizstāvja starpniecību, saskaņā ar KPK 97. panta (3) daļā iekļautajiem nosacījumiem.

Tieši šādi nosacījumi gan nebija attiecībā uz aizdomās turēto, cietušo vai liecinieku. Taču autors savā praksē pārliecinājies, ka ikviena ar poligrāfu pārbaudītā persona, lai vai cik arī nebūtu pārliecināta par savu patiesīgumu, vēlas uzzināt, kāds secinājums ticis izdarīts poligrāfa pārbaudes rezultātā. Ja ekspertīze bijusi noteikta un veikta pirms persona saukta pie kriminālatbildības, eksperta atzinumu uzrādīja apsūdzētajam pēc apsūdzības celšanas. Tomēr dažkārt kriminālprocesa virzītājs uzskatīja par lietderīgu aizdomās turētos par poligrāfa ekspertīzes rezultātiem informēt jau pirms apsūdzības celšanas. Kriminālprocess neaizliedza informēt aizdomās turēto par ekspertīzes rezultātiem, bet tikai noteica brīdi, kad jāuzrāda eksperta atzinums.

Aizdomās turētais varēja iepazīties ar ekspertīzes materiāliem arī ar aizstāvja starpniecību, saskaņā ar KPK 97. panta (4) daļu. KPK 97. pants noteica, ka aizstāvim jālieto visi likumā norādītie aizstāvības līdzekļi un paņēmieni, lai noskaidroto savu aizstāvamo attaisnojošos vai viņu atbildību mīkstinošos apstākļus, tajā skaitā viņam bija tiesības iesniegt pierādījumus, pieteikt noraidījumus un lūgumus, piedalīties ekspertīzē pēc aizstāvamā lūguma, no KPK noteikta brīža iepazīties ar visiem lietas materiāliem un izrakstīt no lietas nepieciešamās ziņas vai arī ar tehniskiem līdzekļiem nokopēt nepieciešamos lietas materiālus, uzdot jautājumus ekspertam u.c.

Cietušo ar krimināllietas materiāliem bija paredzēts iepazīstināt vienīgi no pirmstiesas izmeklēšanas pabeigšanas brīža, kad prokurors varēja jau sastādīt apsūdzības rakstu, saskaņā ar KPK 100. panta (3) daļu un 202. pantu.

Kriminālprocesa likuma reglamentācija daudzos aspektos ir līdzīga minētajai procesuālajai kārtībai, tomēr atsevišķos aspektos tā šajā jautājumā ir nedaudz atšķirīga.

KPL 66., 70. un 98. pantos paredzētas tiesības aizdomās turētajam, apsūdzētajam un cietušajam iepazīties ar lēmumu par ekspertīzes noteikšanu pirms tā nodošanas izpildei. Taču jau ar eksperta atzinumu prokuroram apsūdzēto obligāti jāiepazīstina tikai pēc izmeklēšanas pabeigšanas, saskaņā ar KPL 70. panta (1) daļas 1) punktu. Kriminālprocesa virzītājs par to gan var informēta arī agrāk, ja uzskata par lietderīgu.

Savukārt lieciniekiem izmeklēšanas laikā iespēja iepazīties ar poligrāfa ekspertīzes rezultātiem var būt tikai tādā gadījumā, ja kriminālprocesa virzītājs uzrāda to nopratināšanas laikā.

Šeit gan var piebilst, ka Latvijas Kriminālprocesa kodekss nereglamentēja iespēju liecinieka vai cietušā nopratināšanā uzrādīt krimināllietas materiālus, kaut arī neaizliedza to. Ievērojot, ka KPK 159. pantā bija paredzēta iespēja šādā nopratināšanā kriminālprocesa

virzītājam uzdot jautājumus, kriminālistikas teorija izstrādājusi ieteikumus vajadzības gadījumā nopratināmajai personai uzrādīt krimināllietā esošos pierādījumus, neatkarīgi no pratināmā procesuālā statusa.³³

Savukārt Kriminālprocesa likuma 147. panta (4) daļā jau tieši reglamentēta šāda iespēja.

Tomēr jāņem vērā, ka saskaņā ar KPL 375. panta (1) daļas (agrāk, atbilstīgi, KPK 130. panta) normu kriminālprocesa laikā krimināllietā esošie materiāli ir izmeklēšanas noslēpums. Arī ekspertam jānovērš jebkāda iespēja, ka cita persona, kam nav normatīvajos aktos noteiktas tādas tiesības, varētu iepazīties ar pirmstiesas izmeklēšanas datiem, vai citu ar likumu aizsargātu informāciju.

Bez tam var piebilst, ka KPL 412. panta (6) daļā noteikts, ka, pabeidzot pirmstiesas kriminālprocesu un nododot lietu tiesai, «Tiesmedicīniskās, tiesu psihiatriskās un tiesu psiholoģiskās ekspertīzes atzinumu kopijas neizsniedz, bet nodrošina iespēju ar tiem iepazīties. No minētajiem atzinumiem var kopēt šā likuma 203. panta otrās daļas 1.- 5. un 9. – 10. punktā norādīto informāciju.» (minētajos 203. panta punktos norādītā informācija ir: eksperta vārds un uzvārds, ieņemamais amats, ziņas par eksperta kvalifikāciju, lēmums vai uzdevums, ar kuru noteikta ekspertīze, ekspertīzs izdarīšanas datums, argumentētas atbildes uz uzdotajiem jautājumiem vai iemeslus, kuru dēļ atbildēt nav iespējams, kā arī citi kriminālprocesam nozīmīgi apstākļi, ja eksperts tādus noskaidrojis pēc savas iniciatīvas).

Ar lēmumu par poligrāfa ekspertīzes noteikšanu un pārbaudāmās personas tiesībām faktiski pārbaudāmo personu iepazīstina arī poligrāfa eksperts – pirmspārbaudes iztaujas laikā, un šīs personas pieteikumus, ja tādi ir, fiksē arī poligrāfa ekspertīzes atzinumā, bez tam uz atsevišķas atzinumam pievienotas lapas lūdz pārbaudāmo personu pašrocīgi uzrakstīt apliecinājumu, ka viņam izskaidrotas viņa tiesības, tajā skaitā tiesības atteikties no poligrāfa ekspertīzes, kā arī izskaidrota poligrāfa ekspertīzes būtība, nozīme un kārtība.

Noslēdzot jautājumu par ekspertīzes materiālu uzrādīšanu pārbaudītajai personai, var piebilst, ka dažos gadījumos autora praksē pēc iepazīšanās ar eksperta atzinumu apsūdzētie ir izteikuši pieteikumu krimināllietā pārbaudīt ar poligrāfu vēl citas lietā liecinošās personas, vai uzdot ekspertam noteiktus jautājumus nopratināšanā, ko prokurori arī ir veikuši. Vairākkārt autors ir arī nopratināts kā eksperts tiesā, sakarā ar tiesājamā attiecīgu lūgumu.

Ekspertu var **nopratināt** arī pēc kriminālprocesa virzītāja iniciatīvas, lai noskaidrotu ar eksperta atzinumu saistītus lietai nozīmīgus jautājumus, kuri neprasa papildu pētījumus; precizētu ziņas par ekspertīzē pielietotajām pētījuma metodēm vai atzinumā lietotajiem

³³ Sk.: Kavalieris A., profesors, Dr.hab.iur., Konovālovs J., Dr.iur., Mašošins J., Dr.iur., Makans L. M.iur., Miķelsons U., M.iur. Kriminālistika. II daļa. Kriminālistiskā taktika. Māc. grām. / Papild. un paplaš. ceturtais izd. – Rīga: LPA, 2003. – 86.lpp.

terminiem; iegūtu informāciju par citiem faktiem un apstākļiem, kas nav atzinuma sastāvdaļa, bet ir saistīti ar eksperta piedalīšanos pirmstiesas procesā; noskaidrotu eksperta kvalifikāciju. Tas var palīdzēt kriminālprocesa virzītājam pārbaudītu ekspertīzes galarezultātā izdarīto secinājumu precizitāti un noskaidrotu papildus izpētes iespējas vai atkārtotas izpētes lietderību. Eksperta nopratināšanu reglamentē KPL 132. panta (2) daļa un 156. pants (agrāk, atbilstīgi, KPK 195. pants). Šīs nopratināšanas gaitā vai neatkarīgi no tās kriminālprocesa virzītājs pievienošanai lietas materiāliem var pieprasīt ekspertu iesniegt ekspertīzes poligrammu izdrukas, kā arī videoierakstu vai audioierakstu, ja tāds ticis veikts ekspertīzē. Saskaņā ar KPL 156. pantu, ievērojot arī KPL 413. panta (2) daļas, 470. un 501. pantu nosacījumus, (iepriekš, atbilstīgi, KPK 287. pantu), ekspertu var nopratināt tiesas sēdē.

Var piebilst, ka atbilstīgi iepriekš spēkā bijušā Latvijas Kriminālprocesa kodeksā uzsvērtajam sacīkstes principam, konkrēti – KPK 243. panta (3) daļas normai, jautājumus atzinuma precizēšanai vai papildināšanai ekspertam var uzdot visas puses. Jānorāda, ka patlaban spēkā esošais Kriminālprocesa likums atsevišķi neizceļ sacīkstes principu (kaut arī tam kaut kādā ziņā atbilstīgs princips iekļauts KPL 18. pantā), turklāt nav arī īpaši reglamentētas tādas tiesības uzdot ekspertam jautājumus nopratināšanā, kādas bija KPK 243. panta (3) daļā – nedz KPL 71. - 73. pantā, nedz 99. - 101. pantā nav paredzētas iespējas apsūdzētajam vai cietušajam tieši uzdot jautājumus ekspertam. Šīm personām ir tikai tiesības izteikt lūgumus, tātad uzdot jautājumus ar procesa virzītāja starpniecību.

Šķiet, sacīkstes principa nereglamentēšanai viens no iemesliem ir vēlme pietuvināt Latvijas kriminālprocesa kontinentālajai tiesību sistēmai.³⁴ Tomēr, saskaņā ar autora viedokli, minēto apstākli attiecībā uz pušu tiesībām uzdot jautājumus ekspertam nevar vērtēt vienīgi pozitīvi, jo šajā aspektā tiek praktiski samazinātas tās tiesības, kādas izriet no KPL 1 pantā u.c. normās prezumētajiem principiem. Autoram kā praktizējošam ekspertam personīgi tas varbūt gan būtu izdevīgi, jo retāk nāktos doties uz tiesu, nekā tas bija agrāk, kad dažkārt tiesājamie vēlējās uzdot jautājumus ekspertam, līdz ar ko eksperts tika uzaicināts uz nopratināšanu. Taču, neraugoties uz to, šajā aspektā autors saskata lietderību tomēr izmainīt patlaban spēkā esošo Kriminālprocesa likumu atbilstīgi reglamentācijai, kāda bija Latvijas Kriminālprocesa kodeksā.

Ekspertam uzdotos jautājumus un atbildes ieraksta tiesas sēdes protokolā.

Kā vienu no autora praksē bijušiem gadījumiem, kad veikta eksperta nopratināšana, nodrošinot procesa dalībpersonu tiesības, var minēt ekspertīzes krimināllietā Nr. 05010698,

³⁴ Autors tomēr atzīst tās argumentācijas pamatotību, kuru par šo jautājumu sniegusi K.Strada – Rozenberga, tajā skaitā 228. zemsvītras atsaucē savā darbā:
Strada – Rozenberga K. Pierādīšanas teorija kriminālprocesā. Vispārīgā daļa. – Rīga: Biznesa augstskola Turība, 2002. – 115. lpp.

ierosinātā par smagu miesas bojājumu nodarīšanu personai O. B. 26.01.1998. Rīgā, kā rezultātā iestājās viņa nāve. Šajā lietā tika apsūdzēti agrāk sodītas personas V. S. un Z. B. Rīgas tiesas apgabala prokuratūras prokurore noteica poligrāfa ekspertīzes abiem apsūdzētajiem un lieciniekam V. T. Izmeklējamais noziegums bija izdarīts dzīvoklī, kurā minētie trīs cilvēki kopā ar nākamo upuri O. B. bija lietojuši alkoholu. Izmeklēšanas laikā V. S. atzina savu vainu un atbilstīgi liecināja par visiem lietas apstākļiem, un viņa liecību patiesīgums arī tika apstiprināts poligrāfa ekspertīzē. Tas saskanēja arī ar V. T. liecību, kuras patiesīgums arī apstiprinājās. Savukārt Z. B. noliedza savu vainu, liecinot, ka neredzēja, kurš O. B. nodarījis miesas bojājumus un kurš slēpis viņa līķi. Šādas Z. B. liecības bija pretrunīgas visiem pārējiem krimināllietas materiāliem, un arī poligrāfa ekspertīzē tika izdarīts kategorisks secinājums par to, ka Z. B. melo, noliedzot savu saistību ar O. B. nogalināšanu.

Pēc iepazīšanās ar eksperta atzinuma, Z. B. pieprasīja nopratināt ekspertu, lai uzdotu viņam jautājumus par poligrāfa ekspertīzē pielietotās metodikas precizitāti. Pēc prokurora prasības eksperts iesniedza savu liecību par uzdotajiem jautājumiem.

Z. B. pieprasīja nopratināt ekspertu arī tiesā, un tiesa apmierināja viņa lūgumu. Nopratināšanā Rīgas Apgabaltiesā ekspertam jautājumus uzdeva ne vien tiesājamais un viņa advokāts, bet arī prokurors un tiesnesis. Bez tam, tiesa arī pieprasīja ekspertam iesniegt viņa kvalifikāciju apliecinājošus dokumentus. Pēc vispusīgas nopratināšanas un eksperta kvalifikācijas izvērtēšanas, ievērojot visus lietas apstākļus kopumā, balstoties arī uz pārējo pierādījumu pārbaudi, tiesa atzina veikto poligrāfa ekspertīžu rezultātu pierādījuma nozīmi un kopā ar citiem pierādījumiem izmantoja tos notiesājoša sprieduma pamatošanā.

Jāatzīst, ka poligrāfa ekspertīžu veikšana, ievērojot visus kriminālprocesa tiesību normu nosacījumus, tajā skaitā nodrošinot visas ar likumu garantētās tiesības ekspertējama personai, kā arī tas, ka kriminālprocesa gaitā iespējams pārbaudīt eksperta kvalifikāciju un ekspertīzē lietoto metodiku pamatotību, būtiski sekmējis, ka Latvijā tiesās poligrāfa ekspertīzes rezultātus izmanto kā pierādījumus.

Cits jautājums, ko jāaplūko saistībā ar poligrāfa ekspertīžu veikšanas kārtību kriminālprocesā, ir **procesa virzītāja klātbūtne ekspertīzē.**

Gan prokuroram, realizējot uzraudzību saskaņā ar KPK 41. panta (2) daļu, gan izziņas izdarītājam saskaņā ar KPK 192. panta (1) daļu, gan arī advokātam saskaņā ar KPK 95.¹ pantu bija tiesības būt klāt ekspertīzes laikā.

Šeit jānorāda, ka Kriminālprocesa likums gan nereglamentē kriminālprocesa virzītāja klātbūtni ekspertīzē. Likumā noteikta vienīgi advokāta klātbūtnes tiesības, ja tiek veikta ekspertīze viņa aizstāvjamai procesa dalībpersonai, saskaņā ar KPL 86. pantu un 112. pantu.

Par klātesošajām personām eksperts norāda eksperta atzinumā, saskaņā ar KPL 203. panta (2) daļas 6) punktu.

Par šo jautājumu 1998. gadā Ģenerālprokuratūras viedokli publiski izpauda virsprokurors Jāzeps Ancāns, norādot, ka poligrāfa ekspertīzes kriminālprocesā un arī civilprocesā ir lietderīgas un nepieciešamas Latvijā, tomēr ir arī atsevišķi pagaidām (tolaik) neskaidri juridiskie jautājumi, piemēram, «problemātiska šķiet Latvijas Kriminālprocesa kodeksa 192. panta izpilde».³⁵ Tas izriet no poligrāfa ekspertīzes metodiskajiem nosacījumiem, ka tajā nedrīkst būt jebkādi traucējoši, pārbaudāmās personas uzmanību novērsoši apstākļi, līdz ar to ir arī izslēgta prokurora vai advokāta klātbūtne tieši tajā telpā, kur notiek poligrāfa pārbaude.

Par to jānorāda, ka faktiski nekāda pretruna vai tiesību normu neievērošana nepastāvēja un nepastāv, jo prokurora, izmeklētāja (izziņas izdarītāja) un advokāta (arī konvoja darbinieku, ja uz ekspertīzi nosūtīta apcietināta persona) klātbūtne šajā ekspertīzē ir pilnībā nodrošināma, vienīgi šīs personas nevar atrasties tajā pašā telpā, kur tiek veikta pārbaude ar poligrāfu, bet gan blakus telpā, uz kurieni var reāla laika režīmā translēt audio un video signālu, atspoguļojot pilnīgi visu, kas notiek ekspertīzes gaitā.

Turpinot procesuālo nosacījumu izvērtēšanu, var piebilst vēl, ka saskaņā ar KPL 201. un 202. pantu (agrāk, atbilstīgi, KPK 189. un 190. pantu) nosacījumiem, ekspertīzi var veikt gan ekspertīžu iestādē, gan ārpus tās. Līdz šim Latvijā poligrāfa ekspertīzes veic Latvijas Policijas akadēmijas Kriminālistikas katedras telpās. Atsevišķos gadījumos poligrāfa ekspertīzes ir veiktas Ģenerālprokuratūras, kā arī reģionālo policijas nodaļu telpās. Neviena ekspertīžu iestāde Latvijā līdz šim šā veida ekspertīzes neveic.

Vēl var pieminēt KPL 33. panta (3) daļas 3) punktā (iepriekš, atbilstīgi, KPK 190. panta (3) daļā) ietvertās tiesības ekspertam lietā sniegt kaut kādus paziņojumus vai pieteikt lūgumus. Tāds gadījums var būt, piemēram, ja sagatavojoties poligrāfa ekspertīzei eksperts lūdz kriminālprocesa virzītāju iesniegt papildus materiālus, tajā skaitā izdarīt fotografēšanu notikuma vietā un citās līdzīgās vietās, vai iesniegt vairāku līdzīgu cilvēku fotogrāfijas, vai arī iesniegt noteikta rajona vai pilsētas karti, lai šādus materiālus lietotu personas pārbaudei ar metodikām *Clue seeking method* (par to sk. 5.2. nodaļā) vai *Guilty knowledge test*.

Piemēram var minēt autora veikto poligrāfa ekspertīzi lietā par sievietes pazušanu Jelgavā 1998. gadā, kurā pārbaudīja šīs sievietes civilvīru. Lai veiktu ekspertīzi, pielietojot metodiku *Clue seeking method*, eksperts lūdza kriminālprocesa virzītāju iesniegt Jelgavas

³⁵ Ancāns J. Poligrāfa izmantošanas tiesiskie aspekti // Administratīvā un kriminālā justīcija, 1998, Nr.4., 46.-47.lpp. – [LPA semināra «Poligrāfa izmantošanas iespējas Latvijā» materiāli]

pilsētas un rajona karti. Pēc tās jau ekspertīzei tika sagatavots jautājumu sērijas, iekļaujot noteiktu vietu apzīmējumus, lai tos secīgi uzdodot, novērtētu pārbaudāmās personas psihofizioloģiskās stāvokļa izmaiņas saistībā ar konkrētiem vietu apzīmējumiem. Vēl vairāki citi tādi gadījumi autora praksē ir bijuši, kad kriminālprocesa virzītājs tika lūgts iesniegt ekspertīzei noteiktas personu fotogrāfijas (starp kurām ir arī slepkavības upura fotogrāfija), kā arī fotogrāfijas aplaupītajai un tai līdzīgām mājām. Šī metodika balstās uz likumsakarību, ka tiem cilvēkiem, kuri atbild patiesīgi, ka nav jebkad redzējuši attiecīgo personu vai vietu, poligrāfa pārbaudē neradīsies specifisks psihofizioloģisks sasprindzinājums tieši uz attiecīgo fotogrāfiju, ja tā tiks rādīta starp vairākām līdzīgām (drošības nolūkos arī vairākkārt atkārtojot šādu testu, vienlaikus izmainot uzrādāmo fotogrāfiju secību).

Vēl uzmanība pievērš jautājums par **eksperta noraidījumu**.

Saskaņā ar KPL 33. vai 34. pantu (agrāk, atbilstīgi, KPK 50. pantu), kriminālprocesa virzītājs kriminālprocesa normu noteiktā kārtībā var aicināt jebkuru personu, lai uzdotu tai veikt ekspertīzi, turklāt saskaņā ar KPL 202. panta (iepriekš, atbilstīgi, KPK 62. panta (1) daļas) nosacījumiem, ja vien nepastāv kaut kādi procesuālajās tiesību normās paredzēti šķēršļi, šāds pieprasījums uzaicinātajam ekspertam obligāti jāizpilda – Krimināllikuma 302. pantā par atteikšanos sniegt atzinumu pat paredzēta kriminālatbildība.

Ievērojot šo reglamentāciju, autora uzmanību pievērš, ka Latvijas Kriminālprocesa kodekss nereglamentēja iespēju ekspertam pašam sevi atstatīt, ja eksperts pats būtu konstatējis pamatu viņa noraidījumam (atšķirībā no, piemēram, tiesneša un tiesas priekšsēdētāja, kura iespējas pašam sevi atstatīt bija paredzētas KPK 29. panta (1) daļā). Pirmstiesas izmeklēšanā jautājumu par eksperta noraidījumu izlēma izziņas izdarītājs vai prokurors, bet tiesā - tiesa, kas izskata lietu. Līdz ar to ekspertam bija vienīgi iespēja informēt šīs amatpersonas, ja eksperts saskatīja noraidījuma pamatu.

Tomēr vairākām krimināllietas dalībpersonām bija tiesības pieteikt noraidījumu ekspertam – saskaņā ar KPK 29., 95., 97., 100., 102., 103., 106.⁹, 188., 190., 243. un 247. pantiem tiesības pieteikt noraidījumus bija cietušajam, civilprasītājam, civilatbildētājam un KPK 104. pantā paredzētajiem viņu pārstāvjiem, kā arī apsūdzētajam (tiesājamajam), aizstāvim (pēc KPK 106.⁹ panta – advokātam) un valsts apsūdzētajam. (Var piebilst, ka tādas tiesības bija arī KPK 395.⁴ pantā paredzētajām personām, tomēr šādas personas poligrāfa ekspertīzē vispār nepārbauda, saskaņā ar poligrāfa ekspertīzes metodiskajiem nosacījumiem.) Kriminālprocesa virzītājs pieņem motivētu lēmumu par tāda pieteikuma apmierināšanu vai noraidīšanu.

Latvijas Kriminālprocesa kodekss eksperta noraidījuma pamatu reglamentēja 22., 27. un 61. pantos. Eksperts nevarēja piedalīties tiesvedībā krimināllietā un bija noraidāms, ja viņš

bija tieši vai netieši ieinteresēts šajā lietā. Atbilstīgi KPK 61. panta nosacījumiem, eksperts nevarēja piedalīties lietā šādos gadījumos:

- 1) ja viņš ir radnieks kādam no tiesnešiem, kas ir tiesas sastāvā izskatāmajā lietā;
- 2) ja viņš izskatāmajā lietā ir cietušais, civilprasītājs, civilatbildētājs, šo personu radnieks vai laulātais, apsūdzētā radnieks vai laulātais;
- 3) ja viņš ir piedalījies šajā lietā kā cietušais, liecinieks, tulks, izziņas izdarītājs, izmeklētājs, prokurors, aizstāvis, apsūdzētā likumiskais pārstāvis, cietušā, civilprasītāja, civilatbildētāja pārstāvis;
- 4) ja viņš pats, viņa radnieki vai laulātais tieši vai netieši ieinteresēts lietā;
- 5) ja viņš pēc dienesta vai citādi ir bijis vai ir atkarīgs no apsūdzētā, cietušā, civilprasītāja vai civilatbildētāja;
- 6) ja viņš šai lietā ir izdarījis revīziju, kuras materiāli bijuši par pamatu krimināllietas ierosināšanai;
- 7) ja noskaidrojas, ka viņš nav kompetents.

Jautājumu par eksperta ieinteresētību lietā risināja KPK 62. panta (1) daļas norma, kas paredzēja, ka ekspertam draud kriminālatbildība saskaņā ar Krimināllikuma 300. pantu par apzināti nepatiesu atzinumu. Praktiski jautājumu par eksperta ieinteresētību kriminālprocesa virzītājam jānovērtē katrā konkrētā lietā, vērtējot visus apstākļus kopumā un pielietojot visus kriminālprocesa virzītājam pieejamos līdzekļus.

Piemēram var minēt Valsts policijas Izziņas pārvaldes izmeklēto krimināllietu Nr.1181010999, kas bija ierosināta sakarā ar Latvijā strādājoša uzņēmēja M. A. paziņojumu par viņam izteiktiem draudiem un naudas izspiešanu, ko izdarījusi augsta policijas amatpersona – Organizētās noziedzības apkarošanas biroja priekšnieka vietnieks M. B. Šajā lietā izziņas izdarītājs noteica poligrāfa ekspertīzi, kurā tika izdarīts kategorisks secinājums, ka pārbaudāmais M. B., noliedzot savu saistību ar šo izspiešanu un draudiem, melo.

Neilgu laiku pēc tam pats M. B. nolīga speciālistu, kurš piedāvā veikt pārbaudes ar Latvijas Klīniskās un eksperimentālās medicīnas institūta laboratorijā pašizgatavotu poligrāfu. Uz līguma pamata privāti iesaistītais speciālists veica M. B. pārbaudi, izdarot secinājumu, ka viņš nemelo. Līdz ar to kriminālprocesa virzītājam lietā izveidojās situācija, kad viņam jāizvērtē abi šie atzinumi pēc būtības, lai izlemtu par to pieļaujamību.

Kriminālprocesa virzītājs ņēma vērā, ka aizdomās turētā patstāvīgi iesaistītajam speciālistam, kaut arī viņš ir ar bioloģijas doktora grādu, tomēr nav poligrāfa eksperta sertifikāts, jo viņš nekad nav apguvis tādu ekspertīžu metodiku, un arī viņa lietotā aparātūra neatbilst kritērijiem, kādi ir šās jomas ekspertu praksē aprobētai aparātūrai, tajā skaitā ar šo aparātūru nevar saglabāt jebkādus reģistrētos datus, līdz ar ko tie nav pieejami atkārtotai

ekspertīzei. Bez tam šis patstāvīgi aizdomās turētā iesaistītais speciālists nebija apliecinājis, ka viņam būtu zināma kriminālatbildība par apzināti nepatiesa atzinuma sniegšanu. Kriminālprocesa virzītājam arī nebija zināms noslēgtā līguma saturs ar šo speciālistu, tāpēc nebija zināms, kāda tieši vienošanās tika noslēgta starp viņu un aizdomās turēto M. B.

Kriminālprocesa virzītājs šajā krimināllietā nopratināja abus speciālistus, kas bija veikuši M. B. pārbaudi, un, ievērojot visus lietas apstākļus kopumā, pieņēma lēmumu, ka aizdomās turētā patstāvīgi iesaistītā speciālista izdarītais secinājums nevar būt izmantots kā pierādījums šajā lietā.

Tomēr jānorāda, ka vairākās ārvalstīs ir izplatīta poligrāfa ekspertu privātprakse, kad tiek veiktas pārbaudes saskaņā ar civillietā vai pat krimināllietā iesaistītās personas līgumu ar ekspertu. Nevar noliegt poligrāfa pārbaudes rezultātu pierādījuma nozīmi tikai tāda apstākļa dēļ, ka ekspertīze netiek veikta pēc kriminālprocesa virzītāja lēmuma. Katrā lietā jautājums par eksperta kvalifikāciju un ieinteresētību jāvērtē vispusīgi. Nedrīkst aizmirst, ka kriminālprocesa normas garantē tiesības kriminālprocesa dalībpersonām pašām iesniegt pierādījumus lietā, tas ir viens no taisnīga kriminālprocesa, vispusīgas, pilnīgas un objektīvas izmeklēšanas pamatprincipiem.

Jānorāda gan, ka ārvalstīs, kur plaši praktizē privāti poligrāfa eksperti, darbojas profesionālas šās jomas ekspertu asociācijas, kas nodrošina pietiekami augstu profesionālās kvalifikācijas līmeni ekspertiem, apstiprina viņu sertifikātus un var arī dot iespēju izraudzīties citu ekspertu vai izveidot ekspertu komisiju atkārtotas pārbaudes veikšanai. Arī Latvijā tāda profesionāla asociācija būtu ļoti vēlama.

Nedaudz atšķirīgi jautājums par eksperta noraidījumu reglamentēts Kriminālprocesa likumā.

Šis jautājums Kriminālprocesa likumā saistīts ar nosacījumiem, kādi attiecās uz KPL 26. pantā minētajām amatpersonām, kuras veic kriminālprocesu jeb uz kriminālprocesa reģistrā ierakstītajām personām konkrētajā kriminālprocesā (saskaņā ar KPL 376. panta (2) daļas 2) punktu kriminālprocesa reģistrā ieraksta «amatpersonas, kuras veic konkrētu kriminālprocesu»).

Saskaņā ar KPL 26. panta (2) daļas 5) un 6) punktu, kā arī 33. panta (1) daļu un 34. pantu, pilnvaras veikt kriminālprocesu konkrētā lietā ir arī ekspertīžu iestādes ekspertam, ja viņš ir ieguvis tiesības veikt noteikta veida ekspertīzes un saņēmis procesa virzītāja uzdevumu, kā arī ekspertam, kurš nestrādā ekspertīžu iestādē, ja procesa virzītājs pieaicinājis un ar lēmumu uzdevis viņam veikt ekspertīzi.

Līdz ar to, arī ikviens eksperts konkrētā krimināllietā jāieraksta kriminālprocesa reģistrā. Un jautājums par eksperta noraidījumu jāsaista ar nosacījumiem, kuri attiecās uz šajā reģistrā ierakstītajām personām, papildus vēl ievērojot KPL 53. panta normu.

KPL 16. panta (1) daļā noteikts: «Amatpersonām, kuras veic kriminālprocesu, tulkiem un speciālistiem jāatsakās no piedalīšanās kriminālprocesā, ja viņi ir personiski ieinteresēti rezultātā vai pastāv apstākļi, kas procesā iesaistītajām personām pamatoti dod iemeslu uzskatīt, ka šāda ieinteresētība varētu būt.» Tāpat arī KPL 50. panta (1) un (3) daļā noteikts, ka «kriminālprocesa reģistrā reģistrējamā persona nedrīkst uzņemties pilnvaras veikt kriminālprocesu, ja tādējādi šī persona nonāktu interešu konfliktā, proti, ja tās personiskās intereses gan tieši, gan netieši nesakrīt ar kriminālprocesa mērķi vai pastāv apstākļi, kas kriminālprocesā iesaistītajai personai pamatoti dod iemeslu pieļaut šādu ieinteresētību», un šīm personām «jāatsakās no kriminālprocesa veikšanas, tiklīdz atklāties interešu konflikts». Saskaņā ar KPL 54. panta (1) daļas nosacījumiem paziņojumu par sevis atstatīšanu no kriminālprocesa veikšanas interešu konflikta situācijā eksperts iesniedz kriminālprocesa virzītājam.

Kriminālprocesa likuma 51. un 52. pantos jau norādīti interešu konflikta apstākļi, kas attiecās arī uz ekspertu.

Tiesības pieteikt noraidījumu noteiktas KPL 16. panta (2) daļā, 43. panta (1) daļas 2) punktā, 50. panta (4) daļā, 55. pantā, tajā skaitā šādas tiesības (noteiktos gadījumos arī pienākums) ir personai, kura īsteno aizstāvību, cietušajam, cietušā pārstāvim un amatpersonai, kura ir pilnvarota veikt kriminālprocesu, bet nav procesa virzītājs, kā arī valsts apsūdzības uzturētājam.

Saskaņā ar KPL 16. panta (3) daļas nosacījumiem, procesa virzītājam vai likumā noteiktajām amatpersonām (tajā skaitā izmeklēšanu uzraugošajam prokuroram) dots pienākums pēc savas iniciatīvas vai uz noraidījuma pamata pārtraukt KPL 16. panta (1) daļā nosaukto personu (tajā skaitā var būt arī eksperta) līdzdalību procesā, ja tās pašas nav sevi atstatījušas. Šo kārtību, kā arī interešu konflikta nepārtraukšanas sekas jau reglamentē KPL 55. - 58. panti.

Kopumā autors novērtē, ka Kriminālprocesa likumā ir skaidrāk un pilnīgāk reglamentēti eksperta noraidījuma nosacījumi, nekā tas bija Latvijas Kriminālprocesa kodeksā.

Tiesas izmeklēšanas gaitā poligrāfa ekspertīze varēja būt noteikta saskaņā ar KPK 286. un 288. pantu. Galvenie nosacījumi šādā gadījumā bija tādi paši kā ekspertīzei pirmstiesas izmeklēšanā, tikai ar dažām atšķirībām, tajā skaitā to, ka lēmumu, kādi jautājumi izšķirami ekspertam, pieņem tiesa, vispirms izskatot procesa dalībpersonu rakstveidā

iesniegtos jautājumus, kuri tiek nolasīti un par kuriem tiek noskaidrots citu lietas dalībnieku viedoklis. Ja ekspertīzi noteica tiesa, tad, saskaņā ar KPK 274. pantu, tā izskaidroja ekspertam viņa tiesības un brīdināja viņu par atbildību par apzināti nepatiesu atzinumu un atteikšanos sniegt atzinumu.

Līdzīgi šo jautājumu reglamentē arī Kriminālprocesa likums – KPL 200. pants vienlīdz attiecās arī uz tiesu kā kriminālprocesa virzītāju (atsevišķi šis jautājums minēts vēl vienīgi KPL 473. panta (2) daļas 4) punktā).

Var piebilst, ka autors savā praksē līdz šim veicis vairāk par divdesmit ekspertīzēm, kuras noteikusi tiesa (statistisku apkopojumu par līdzšinējo praksi Latvijā sk. 1.4. nodaļā), taču vienmēr tās veiktas LPA telpās, nevis tiesas zālē, jo to nosaka poligrāfa pārbaudes metodiskie nosacījumi.

Šis apstāklis gan atšķirās no ASV dažkārt raksturīgās prakses, kur dažkārt poligrāfa pārbaudes veiktas tiesas sēdes laikā. Taču par to autors uzskata, ka patlaban Latvijā pielietotā poligrāfa ekspertīžu metodika, kuru autors ir vairākos aspektos būtiski pilnveidojis, ir efektīvāka un nodrošina augstāku validitāti un ticamību, nekā tā ir ASV, tajā skaitā tas izriet no metodiskajiem nosacījumiem, ka poligrāfa ekspertīze vienmēr tiek veikta kompleksi ar psiholoģisko ekspertīzi, nekad secinājumi netiek izdarīti uz programmatūras aprēķina pamata, tiek izslēgta citu personu atrašanās tieši ekspertīzes izdarīšanas vietā u.c.

Ja, gadījumā, poligrāfa ekspertīze tiktu veikta tiesas zālē, kad vienā telpā ar pārbaudāmo personu atrastos ne tikai eksperts, bet vēl arī tiesa, prokurors, advokāts un citas procesa dalībpersonas (vai pat skatītāji, ja nav slēgta tiesas sēde), tad eksperts nevarētu izdarīt nešaubīgu secinājumu par to, tieši kādu apstākļu ietekmē pārbaudāmajai personai noteiktā brīdī izpaudās specifiskas psihofizioloģiskas reakcijas, kas fiksētas ar poligrāfu, jo tādas var izsaukt vesela virkne dažādu artefaktu, starp kuriem pirmajā vietā noteiktu būtu personas psihoemocionālā attieksme pret apkārtējām personām, proti – situācijā, kad notiek sociālpsiholoģiski nozīmīga pārbaude telpā, kur bez eksperta atrodās vēl citas personas, pārbaudāmajai personai noteikti būtu tādas adaptācijas reakcijas, kādas eksperts nevarētu objektīvi apzināt un ņemt vērā. Līdz ar to šādas ekspertīzes ticamība strauji kristos (nerunājot nemaz par to, ka pati tās veikšana būtu ievērojami apgrūtināta, līdz ar ko daudzos gadījumos nevarētu vispār izdarīt jebkādus secinājumus). Šā iemesla dēļ autors kategoriski noraida ASV prakses visu nianšu nekritisku pārņemšanu.

Kompleksā psiholoģiskā – poligrāfa ekspertīze var būt veikta saistīti ar **citām ekspertīzēm** vai neprocesuālām pārbaudēm lietā.

Pirmkārt var pieminēt tiesu psihiatrisko ekspertīzi. Visos gadījumos, kad poligrāfa ekspertam rodas šaubas par pārbaudāmās personas psihisko stāvokli un psihisko procesu

norises pareizību paredzamajā ekspertīzē, ekspertam par to jāpaziņo kriminālprocesa virzītājam lietā, kurš jau izšķir jautājumu par psihiatriskās ekspertīzes noteikšanu. Ja lietā jāveic psihiatriskā ekspertīze, tad to jādara pirms poligrāfa ekspertīzes, dodot iespēju poligrāfa ekspertam iepazīties ar psihiatriskās ekspertīzes atzinumu, lai novērstu iespēju, ka uz poligrāfa ekspertīzi nosūta personu, kuru tās psihiskā stāvokļa dēļ nemaz nevar objektīvi pārbaudīt ar poligrāfu.

Otrkārt, atsevišķos gadījumos pirms poligrāfa ekspertīzes var būt nepieciešams noteikt arī tiesu medicīnas ekspertīzi, lai noskaidrotu pārbaudāmās personas organisma fizioloģisko procesu darbības īpatnības, kas var ietekmēt poligrāfa ekspertīzes veikšanas iespējas. Šāda nepieciešamība var rasties, piemēram, ja atklājas, ka pārbaudāmā persona slimo ar akūtu veģetodistoniju, kā ietekmē šai personai var bez ārēja iemesla strauji izmainīties fizioloģisko procesu norise. Par šādas ekspertīzes lietderību, apstākļiem un risināmajiem jautājumiem kriminālprocesa virzītājam jākonsultējas jau ar mediķi.

Daži šādi gadījumi autora praksē ir bijuši. Piemēram, Drošības policijas izmeklētājā krimināllietā Nr. 510001800 par spridzināšanu universālveikalā «Centrs» 2000. gada 17. augustā, kurā poligrāfa ekspertīzē pārbaudītais aizdomās turētais L. B. pēc ekspertīzes, turpinot noliegt savu vainu, pieprasīja viņa veselības stāvokļa pārbaudi pie mediķa, kā arī viņa pārbaudi pie hipnotizētāja. Šo lūgumu jau risināja kriminālprocesa virzītājs.

Cits gadījums bija 2003. gadā, kad prokurore krimināllietā Nr. 1517017101 kā ekspertu nopratināja autoru, uzdodot jautājumu, vai var veikt poligrāfa pārbaudi ticamu rezultātu iegūšanai personai, kura ir ģimenes ārsta novērošanā sakarā ar konstatētu hronisku bronhītu ar lēkājoku temperatūru, astmas lēkmēm, nesen iegūtiem diviem smadzeņu satricinājumiem, kā arī somatiformo veģetatīvo distoniju? Uz to autors sniedza noraidošu atbildi, un prokurore šai personai (apsūdzētajam krimināllietā) poligrāfa ekspertīzi nenoteica. Taču šī ekspertīze tika noteikta šajā pašā lietā cietušajai personai, līdz ar ko nebija šķēršļu ar tās palīdzību pārbaudīt pierādījumus lietā un sekmīgi virzīt lietu tiesai.

Noslēdzot izvērtējumu poligrāfa ekspertīzes veikšanas kārtībai kriminālprocesā, vēl jāpieskarās jautājumam par metodisko pamatnosacījumu šādas pārbaudes veikšanai tikai ar **brīvprātīgu piekrišanu**.

Šis metodiskais nosacījums ir ļoti būtisks, jo tādā gadījumā, ja pārbaudāmā persona nevēlas šo ekspertīzi, tā pārbaudes laikā nesēdēs mierīgi, nesarunājoties, līdz ar to radot pastāvīgus traucējumus tās organisma fizioloģisko procesu reģistrēšanā ar poligrāfu. Līdz ar ko nevarēs arī veikt fiksēto datu objektīvu izpēti. Tāpēc nevienā valstī poligrāfa pārbaudes netiek veiktas piespiedu kārtā. Izņēmums var būt vienīgi operatīvās darbības procesā veiktas

pārbaudes ar bezkontakta poligrāfu, par ko pārbaudāmā persona vispār netiek informēta, līdz ar to arī neprasot tās piekrišanu šādai slēptai pārbaudei.

Poligrāfa pārbaudes veikšana piespiedu kārtā arī var būtiski aizskart pārbaudāmās personas cilvēktiesības (sk. 2. nodaļā).

Taču kriminālprocesuālās tiesību normas šo jautājumu risina atšķirīgi.

Latvijas Kriminālprocesa kodekss nereglamentēja iespējas cietušajam, lieciniekam, aizturētajam, aizdomās turētajam vai apsūdzētajam atteikties no ekspertīzes izdarīšanas.

Bet Kriminālprocesa likums nosaka pat pienākumu piedalīties ekspertīzē, tajā skaitā KPL 103. panta (1) daļā un 111. panta (2) daļā noteikts cietušā un liecinieka pienākums piedalīties izmeklēšanas darbībās (saskaņā ar KPL 193. pantā iekļauto definīciju, ekspertīze ir izmeklēšanas darbība), savukārt KPL 64. panta (2) daļā, 67. panta (1) daļas 4) punktā un 74. pantā noteikts pienākums aizturētajam, aizdomās turētajam un apsūdzētajam ļaut, lai viņš tiek pakļauts eksperta izpētei. Bet KPL 204. pantā pat paredzēta iespēja lietot piespiedu līdzekļus pret personu – gadījumos, kad jānodrošina psiholoģiskās ekspertīzes veikšana (kā jau norādīts, poligrāfa ekspertīze Latvijā tiek veikta kompleksi ar psiholoģisko ekspertīzi). Jāpiebilst gan, ka to var izdarīt tikai ar izmeklēšanas tiesneša lēmumu un tikai tādā gadījumā, ja kriminālprocesā pierādāmie apstākļi bez šādas ekspertīzes nav noskaidrojami.

Šo pretrunu starp kriminālprocesuālo reglamentāciju un poligrāfa ekspertīzes metodisko pamatnosacījumu, saskaņā ar autora viedokli, jārisina atbilstīgi ekspertīzes metodiskajam principam, jo tā ir vienīgā iespēja vispār izdarīt šādu ekspertīzi, turklāt tas nepasliktina procesa dalībpersonas tiesības, bet, gluži otrādi, būtiski aizsargā šīs personas cilvēktiesības.

Ievērojot minēto, saskaņā ar autora viedokli, lietderīgi būtu pilnveidot kriminālprocesuālo normatīvo reglamentāciju, papildinot Kriminālprocesa likuma 204. pantu ar nosacījumu, ka poligrāfa ekspertīze kriminālprocesā tiek veikta tikai ar pārbaudāmās personas brīvprātīgu piekrišanu.

Vēl var pievērst uzmanību arī citam kriminālprocesuālam jautājumam, kas izriet no Kriminālprocesa likuma 125. panta – fakta legālās prezumpcijas nosacījumiem:

«(1) Bez papildu procesuālo darbību veikšanas par pierādītiem uzskatāmi šādi apstākļi, ja vien kriminālprocesa gaitā netiek pierādīts pretējais:

6) mūsdienu zinātnē, tehnikā, mākslā vai amatniecībā vispārpieņemtu izpētes metožu pareizība.»

Šis jautājums cieši sasaista juridisko praksi ar attiecīga veida ekspertīzes metodikas zinātnisko pamatotību un precizitāti. Poligrāfa ekspertīzes metodika, kāda tā izstrādāta XX gs. vidū, balstoties uz XIX gs. beigās un XX gs. sākumā veiktajiem pētījumiem, un kura ir arī

turpmāk daudzos pētījumos pārbaudīta un praksē aprobēta, šās nozares speciālistu vidū ir vispārpieņemta un tiek uzskatīta par pareizu, protams, ievērojot, ka speciālisti to nekad neuzskata par 100% precīzu, gluži tāpat, kā tas ir arī jebkura cita ekspertīžu veida metodikai – neviena zinātniska izpētes metodika netiek uzskatīts par 100% precīzu (par šo jautājumus sk. 1.7. nodaļā).

Vēl saistībā ar poligrāfa ekspertīzes veikšanas kārtību kriminālprocesā var piebilst, ka Latvijas Kriminālprocesa kodeksa 109. pants paredzēja iespēju ekspertīzi veikt arī pirms krimināllietas ierosināšanas, tātad, pirmstiesas izmeklēšanas sākotnējā stadijā, kad jāpārlicinās, vai ir pietiekams pamats krimināllietas ierosināšanai. Savukārt Kriminālprocesa likumā šajā jautājumā ir jau atšķirīga reglamentācija – tā 372. pantā paredzēts, ka kriminālprocesu vienmēr uzsāk, pieņemot par to lēmumu (ievērojot Kriminālprocesa likuma 370. pantu un 373. panta (2) daļu). Tomēr, kaut arī KPL atšķirīgi reglamentē kriminālprocesa uzsākšanu, tas faktiski nerada jebkādas šķēršļus ekspertīzes veikšanai.

Noslēdzot šo izvērtējumu, var norādīt, ka galvenajos aspektos iepriekš spēkā bijušais Latvijas Kriminālprocesa kodekss un patlaban spēkā esošais Kriminālprocesa likums ekspertīžu veikšanu, tajā skaitā arī attiecībā uz poligrāfa ekspertīzēm, reglamentē diezgan līdzīgi, ar vienīgi atsevišķām izmaiņām. Poligrāfa pārbaudes kriminālprocesā var būt veiktas ekspertīzes formā un vienīgi tādā formā tās arī ir lietderīgi veikt, to veikšanā ievērojot virkni šeit raksturoto kriminālprocesa normu – tieši tāpat, kā jebkurai citai ekspertīzei.

Vēlreiz var atsevišķi izcelt diezgan īpatnējo apstākli, ka, saskaņā ar autora viedokli, atbilstīgi Kriminālprocesa likuma 195. panta nosacījumiem, visos gadījumos, kad kriminālprocesa virzītājs vēlēšies noteikt poligrāfa ekspertīzi, tā būs obligāti jānosaka kā kompleksā psiholoģiskā – poligrāfa ekspertīze. Te var arī vēlreiz piebilst, ka tas ir arī ļoti lietderīgi no šās ekspertīzes metodisko aspektu viedokļa, jo var novērst kļūdainus secinājumus gadījumos, ja tiek pārbaudīta persona ar kaut kādām personības akcentuācijām (vai pat psihiskām slimībām, kas nav iepriekš apzinātas), kā arī tas ievērojami paaugstina šās ekspertīzes validitāti, ticamību un efektivitāti (plašāk par to sk. 1.5. un 1.7. nodaļās).

Poligrāfa ekspertīzes nozīme kriminālprocesā

Ievērojot, ka līdz šim Latvijā veiktas jau vairāk nekā 180 poligrāfa ekspertīzes kriminālprocesā saskaņā ar kriminālprocesa virzītāja lēmumu krimināllietā, runāt par to, vai šādas ekspertīzes konceptuāli vispār ir vajadzīgas kriminālprocesā, nav nekāds pamats. Tas vairs nav uzskatāms par vienīgi autora subjektīvo viedokli vai to (diezgan daudzo) personu viedokli, kuras izteikušas atbalstu šai iespējai gan LPA organizētajā zinātniskajā

seminārā, gan Ģenerālprokuratūras un Valsts policijas dienesta sanāksmēs, gan publikācijās un autora veiktajās intervijās, ja faktiskā situācijā ir tāda, ka šo ekspertīžu praktisko lietderību pilnībā saskatījuši arī kriminālprocesa virzītāji.

Protams, sešu gadu laikā mazāk nekā divsimt ekspertīzes visā Latvijā nebūt nav ievērojams skaits. Tomēr attiecībā uz to jāņem vērā, ka Latvijā nav nekādi nodrošināta šo ekspertīžu veikšana, izņemot to, ka Latvijas Policijas akadēmijai ir poligrāfs un tā par maksu iznomā to ekspertam, kurš pamatdarbā strādā pavisam citā jomā, kas, bez tam, rada situāciju, ka šīs ekspertīzes tiek veiktas par maksu. Arī daudzi prokurori, policijas darbinieki un tiesneši ir teikuši, ka gadījumā, ja Latvijā tiesību aizsardzības iestādēs būtu organizatoriski nodrošinātas plašas iespējas veikt šīs ekspertīzes, tad tās kriminālprocesā tiktu noteiktas daudzākārt biežāk.³⁶

Kaut arī konceptuāli jautājums par poligrāfa ekspertīžu nozīmi kriminālprocesā ir skaidrs un neviens juridiskās prakses vai juridiskās zinātnes pārstāvis Latvijā nav arī izteicis negatīvu viedokli par to, tomēr šeit var izvērtēt precizējošus jautājumus par to, tieši kāda ir šī nozīme.

Šajā sakarā uzreiz jau uzmanību pievērš apstākļi, ka lielākajā daļā gadījumos, kad līdz tiesai nonākušas krimināllietas, kurās veiktas šīs ekspertīzes, poligrāfa pārbaudē izdarītie secinājumi izmantoti kā viens no **pierādījumiem** tiesā. Šis apstākļi uzreiz jau norāda uz to, ka saistībā ar poligrāfa ekspertīzi jārunā par tās nozīmi pierādīšanā, proti – poligrāfa pārbaudes nozīme tiesībsargājošo iestāžu darbā galvenokārt saistīta ar jautājumu, vai tās rezultāti var būt izmantoti kā pierādījumi.

Kā jau iepriekš norādīts, nebūt ne visās valstīs, kur vispār tiek veiktas poligrāfa pārbaudes tiesību aizsardzības iestāžu darbā, tās tiek uzskatītas par pierādīšanas līdzekli kriminālprocesā (lai gan valstis, kur bijuši tādi precedenti, tomēr ir samērā daudz).

Vispirms jau jānorāda, ka arī šis jautājums no juridiskās prakses pozīcijas Latvijā ir pietiekami skaidrs, jo jau kopš pirmajām lietām Latvijā, kurās veikta poligrāfa ekspertīze un kuras nonākušas līdz tiesai, līdz šim lielākajā daļā gadījumu šās ekspertīzes rezultātus tiesa izmantojusi kā pierādījumu – novērtējot tos kopumā ar visiem pārējiem lietas apstākļiem sprieduma (vai cita tiesas nolēmuma) pamatošanai. Turklāt tāda tiesu prakse ieviesta gan rajonu (pilsētu) tiesās, gan apgabaltiesās, tajā skaitā gan pirmajā, gan arī apelācijas instancē.

³⁶ Šajā sakarā uzmanību pievērš apskaužami pozitīvā attieksmei, kāda pret šo jomu ir vairākās citās valstīs, tajā skaitā ASV, Kanādā, Japānā, Izraēlā, Turcijā, Indijā, Ķīnā, Dienvidkorejā, Krievijā, Ukrainā, Baltkrievijā, Moldovā, Bulgārijā, Rumānijā, Polijā, Horvātijā, Slovākijā u.c., kur tiesībsargājošo iestāžu struktūrā izveidotas speciālas poligrāfa pārbažu laboratorijas ar pietiekamu materiāli tehnisko un personāla nodrošinājumu.

No juridiskās prakses viedokļa nenoliedzami, ka īpaši uzmanību pievērš tieši Augstākās tiesas pozīcija šajā jautājumā, jo attiecībā uz šāda tipa jautājumiem tieši Augstākā tiesas pozīcija tiek uzskatīta par noteicošo.

Līdz šim vismaz četras krimināllietas, kurās poligrāfa ekspertīzes rezultāti zemākā instancē bija atzīti par pierādījumiem un uz tiem pamatots spriedums, ir nonākušas Latvijas Republikas Augstākajā tiesā. Trijās no tām attiecīgais zemākās instances spriedums atstāts bez grozījumiem tajā daļā, kas saistīta ar pārbaudīto personu, tajā skaitā:

- a) Augstākās tiesas Krimināllietu tiesu palāta apelācijas instancē 2005. gada 10. februārī skatīja krimināllietu Nr. 1511000702 / Nr. PAK-63, kur poligrāfa ekspertīzē bija pārbaudīts apsūdzētais S. Dž. attiecībā uz divu cilvēku slepkavību un laupīšanu 2002. gada 18. martā Rīgā, SIA «Ziedu Nams»;
- b) Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departaments 2004. gada 29. jūnijā kasācijas instancē skatīja krimināllietu Nr. 1815003300 / Nr. SKK-335/04, kur poligrāfa ekspertīzē bija pārbaudīta apsūdzētā I. B. attiecībā uz krāpšanu lielos apmēros (izkrāpjot naudu par kopējo summu 28'300 ASV dolāru), kad viņa 1998. – 1999. gadā Rīgā un Jūrmalā kā māklere veica virkni darījumu ar nekustamo īpašumu;
- c) Augstākās tiesas Krimināllietu tiesu palāta apelācijas instancē 2001. gada 13. augustā skatīja krimināllietu Nr. 1130051400 / Nr. PAK-291, kur poligrāfa ekspertīzē bija pārbaudīti aizdomās turētie A. L. un Ē. Ž. attiecībā uz S. L. nogalināšanu, nositot cietušo ar cirvi 2000. gada 20. februārī.

Uzmanību pievērš gan tas, ka spriedumi šajās lietās atstāti bez grozījumiem, gan arī tas, ka šajā lietās Augstākā tiesa nav KPK 46.¹ panta kārtībā, saskaņā ar KPK 317. panta (2) daļu pieņēmusi jebkādos blakus lēmumus, un nav arī izteikusi jebkādos norādījumus par, piemēram, poligrāfa ekspertīzes nepieļaujamību vai tml., līdz ar to faktiski šādi atzīstot tādu pierādījumu pieļaujamību Latvijā.

Var piebilst, ka arī citas tiesas nav jebkad pieņēmušas blakus lēmumus saskaņā ar KPK 317. panta (2) daļu, ar kuru būtu norādījušas uz poligrāfa ekspertīzes rezultātu izmantošanas nepieļaujamību vai citiem apstākļiem šajā jautājumā.

Vienā lietā tomēr Augstākā tiesas Krimināllietu tiesu palāta nosūtīja krimināllietu papildus izmeklēšanai, tajā skaitā Augstākā tiesa arī uzdeva veikt papildu poligrāfa ekspertīzi – 2004. gada 18. jūnijā Augstākā tiesa apelācijas instancē skatīja krimināllietu Nr. 5100001800 par sprādzieniem universālveikalā «Centrs» 2000. gada 17. augustā, kurā poligrāfa ekspertīzē bija pārbaudītas vairākas personas, to skaitā arī aizdomās turētais L. B. Šajā lietā, kurā apsūdzētajam bija inkriminēts terorisms, Augstākā tiesa konstatēja, ka Rīgas apgabaltiesas spriedumā izraudzītā nodarījuma kvalifikācija ir nepareiza, un tai nav

lietā iegūti atbilstīgi pierādījumi, tāpēc nosūtīja šo lietu papildus izmeklēšanā, norādot arī, ka apsūdzētajam L. B. jāveic papildu poligrāfa ekspertīze, pirms tam ekspertam nododot slēdzienu par pārbaudāmās personas veselības stāvokli (viņš bija ieguvis galvas traumas).

Kā izšķirīgu gadījumu attiecībā uz šo jautājumu autors var norādīt 2005. gada 24. oktobrī Latvijas Republikas Augstākās tiesas Krimināllietu tiesas palātas apelācijas instancē skatītajā krimināllietā Nr. 11290008204 / Nr. PAK-312 noteiktās divas kompleksās tiesu psiholoģiskās – poligrāfa ekspertīzes tiesājamiem T. T. un A. P., kuri pirmajā instancē tika notiesāti viens ar piecpadsmit, otrs ar septiņpadsmit gadiem brīvības atņemšanu par divu slepkavību izdarīšanu. Augstākā tiesa šajā lietā noteica poligrāfa ekspertīzes tieši nolūkā pārbaudīt pierādījumus lietā un konstatēt būtiskākos lietas apstākļus, jo tiesai bija radušās šaubas par to, vai abas pirmajā instancē notiesātās persona patiešām ir izdarījušas šīs slepkavības (šaubas bija galvenokārt attiecībā uz vienu no tām).

Šo ekspertīžu galarezultātā tika izdarīts kategorisks secinājums, ka T. T. nemelo, sakot, ka nav izdarījis viņam inkriminētās slepkavības, bet A. P. melo, noliedzot savu vainu tajās. Šos secinājumus Augstākā tiesa arī izmantoja pierādīšanā šajā lietā.

Faktiski, ja Latvijā nebūtu iespēja šādos sarežģītos gadījumos veikt pierādījumu papildus pārbaudi vēl ar komplekso psiholoģisko – poligrāfa ekspertīzi, tad šajā un diezgan daudzos līdzīgos gadījumos nevainīga persona būtu nepamatoti sodīta, turklāt ar ļoti bargu sodu. Līdz ar to, no juridiskās prakses viedokļa poligrāfa ekspertīžu nozīme kriminālprocesā ir neapšaubāma.

Kā jau minēts, Latvijā vēl daudzās citās rajonu (pilsētu) tiesās un apgabaltiesās skatītajās krimināllietās spriedums bijis pamatots arī uz poligrāfa ekspertīzē izdarīto secinājumu kā vienu no pierādījumiem, gan tad, ka šādu ekspertīzi noteikusi policijas amatpersona, gan daudzajos gadījumos, kad to noteicis prokurors. Un arī pati tiesa diezgan daudzos gadījumos noteikusi šādu ekspertīzi.

Autors šeit vēlas vēl pieminēt savā [un arī Latvijas šā veida ekspertīžu] praksē pirmo ekspertīzi – jau minēto krimināllietā Nr. 14508698 / Nr. K-15/06, kurā ar poligrāfu tika pārbaudīts apsūdzētais D. M. attiecībā uz nogalināšanu, ar autobusa pieturā novietotu paštaisītu spridzekli naktī uz 1998. gada 6. aprīli tīši uzspridzinot savu *civilsievu* G. Č. Šajā krimināllietā Vidzemes apgabaltiesas Krimināllietu tiesas kolēģija 1999. gada 12. martā notiesāja D.M. par slepkavību, balstoties arī uz poligrāfa ekspertīzes rezultātu kā vienu no pierādījumiem.

Līdz ar to, Latvijā tiesas un arī prokurori atzinuši poligrāfa ekspertīzes rezultātu pierādījuma nozīmi jau ar pašu pirmo šo ekspertīzi Latvijas praksē.

Ievērojot minēto, par aplūkoto jautājumu vairāk disputs var būt vienīgi no juridiskās zinātnes viedokļa. Uzreiz gan jāuzsver, ka juridiskās zinātnes pozīcija, lai vai cik autoritatīvu speciālistu viedokļi netiktu skatīti, nekad nebūs svarīgāka par juridisko praksi, tajā skaitā personu cilvēktiesību nodrošināšanu ar taisnīgu un efektīvu kriminālprocesu. Turklāt juridiskā zinātnē ir tipiska daudzu dažādu viedokļu pastāvēšana (*Quod capita, tot sententiae*),³⁷ kas tiek pieņemts kā normāla parādība, kamēr juridiskai praksei jābūt nevainojami pareizai tiesību normu piemērošanai saskaņā ar tiesību principiem.

Attiecībā uz šo jautājumu Latvijā viens no visbūtiskākajiem bija Latvijas Kriminālprocesa kodeksa 51. panta (2) daļas nosacījums: «Nekādiem pierādījumiem nav iepriekš noteikta spēka, kas saistītu tiesu, tiesnesi, prokuroru un izziņas izdarītāju.»

Kriminālprocesa likuma 128.panta (3) daļā iekļauts atbilstīgs princips: «Nevienam no pierādījumiem nav iepriekš noteikta augstāka ticamības pakāpe nekā pārējiem pierādījumiem.»

Tas nozīmē, ka kriminālprocesa virzītājs gan pēc savas iniciatīvas, gan īstenojot citas procesa dalībpersonas iniciatīvu, lietas apstākļu noskaidrošanai var kriminālprocesa tiesību normu reglamentētā kārtībā noteikt lietā jebkāda veida ekspertīzi. Un **jebkuras ekspertīzes rezultāti var būt izmantoti kā pierādījumi**, jo tiem **nav** iepriekš noteikts spēks, jeb, saskaņā ar Kriminālprocesa normu, nav pieļaujams poligrāfa ekspertīzes rezultātus novērtēt ar zemāku ticamības pakāpi, nekā pārējiem pierādījumiem (proti, citiem pierādījumiem piedot augstāku ticamību, nekā poligrāfa ekspertīzes rezultātiem), ja tas nav pamatots ar konkrētās lietas apstākļu izvērtējumu.

Kriminālprocesa likuma 128. panta (2) daļa nosaka, kā novērtēt pierādījumu ticamību: «To, cik ticamas ir pierādīšanā izmantojamās ziņas par faktiem, izvērtē, aplūkojot visus kriminālprocesa laikā iegūtos faktus vai ziņas par faktiem kopumā un savstarpējā sakarībā.» Jebkuru pierādījumu lietā jāpārbauda un tikai **pēc tam** var izteikt apgalvojumus par tā ticamību. *Sapiens nihil affirmat, quod non probat.*³⁸

Tas ir analogiski attieksmei arī pret citiem pierādījumiem, piemēram, liecībām – tikai vērtējot savstarpējā sakarībā ar visiem lietas apstākļiem, pēc savas iekšējās pārlicības, kas pamatota uz vispusīgi, pilnīgi un objektīvi izskatītiem visiem lietas apstākļiem to kopumā, pēc likuma un tiesiskās apziņas, var konstatēt, vai persona savās liecībās stāsta patiesību vai arī melo, proti – arī, piemēram, nevienai liecībai nav iepriekš noteikts spēks, kas saistītu procesa virzītāju, vai augstāka ticamības pakāpe, nekā citiem pierādījumiem lietā...

³⁷ Lat.: Cik galvu, tik viedokļu

³⁸ Lat.: Gudrais neko neapgalvo, ko nav pārbaudījis

Noraidošs viedoklis par iespēju izmantot poligrāfa ekspertīzes rezultātus kā pierādījumus tiesā, balstīts uz argumentu par it kā šādas pārbaudes nepietiekamo precizitāti. Un, uzskatot, ka poligrāfa pārbaudei ir zema precizitāte, kategoriskā formā tiek iztieкта pārliecība, ka tās rezultātus nevar izmantot kā pierādījumus, jo šādiem pierādījumiem nekad nevar ticēt. Neraugoties uz konkrētās lietas apstākļiem. Principā nekad, un viss.

Autors kategoriski nepiekrīt šādai pieejai. Kaut arī šai ekspertīzei tiešām būtu zema ticamība (tomēr tā tas nav;³⁹ par šo jautājumu sk. 1.7. nodaļā), arī tādā gadījumā vienalga nav nekāds pamats principā noraidīt iespēju to izmantot pierādīšanā. Ja pret pierādīšanu attiecās ar šādu pieeju, tad, piemēram, nevienā krimināllietā vai civillietā principā nekad nedrīkst kā pierādījumu izmantot nevienu liecību. Jo jebkurš cilvēks taču var melot vai maldīties, pastāv taču iespēja, ka kādreiz liecība ir nepatiesa. Tātad, ja liecība var būt nepatiesa (tā tiešām var būt un bieži arī tā ir), tad šādu pierādījuma veidu principā jānoraida, kā nepietiekami ticamu? Vai tāda nu ir tiesību normu un principu doktrinālās iztulkošanas augstākā pilotāža?!

Būtiski svarīgi vienmēr atcerēties, ka tiesiskās reglamentācijas (īpaši izeikti tas ir kontinentālās tiesību saimes valstīs, kurām pieder arī Latvijas tiesību sistēma) pamats ir tiesību principi un tajos sakņotās tiesību normas (angļu – sakšu jeb paražu tiesību sistēmā būtībā ir tāda pati pieeja, kaut arī tā praktiskā izpase ir atšķirīga), nevis tā vai cita juridiskās zinātnes pārstāvja vai cita cilvēka viedoklis, balstīts uz personīgo pārliecību, lai vai cik autoritatīvi tas netiktu sniegts un lai vai kādi argumenti tam nesekotu.

Protams, ir pastāvējušas un pastāv valstis, kurās pārliecība un idejiskās jeb ideoloģijas nostādnes bijušas un ir stādītas augstāk par tiesību principiem, un tiesību piemērošana pielāgota kaut kādai pārliecībai. Ja pozitīvo tiesību doktrīnas pieeja tiek balstīta uz vispārējiem tiesību principiem, tajā skaitā cilvēktiesību nostādnēm (par to sk. 2. nodaļā), tad tam nav būtiski pretargumenti. Taču ja loģiskais pozitīvisms tiek balstīts uz viena cilvēka subjektīvo viedokli, kurā netiek ņemti vērā tiesību principi, tad par taisnīgumu un citu humānisma un tiesiskas valsts koncepcijā sakņotu labumu citiem

³⁹ Daudzās speciālās publikācijās šajā jomā konstatēts, ka kategoriski noraidošu viedokli par poligrāfa lietošanas iespējām pierādīšanā visbiežāk izsaka tieši tādi cilvēki, kuri tikai virspusēji ir iepazinušies vai pat vispār nav iepazinušies ar būtiskiem šās jomas aspektiem, tajā skaitā ar pētījumiem par poligrāfa pārbaudes validitāti un ticamību, un vispār diezgan miglaini apzinās poligrāfa pārbaudes metodiskās īpatnības. Šādi cilvēki vadās no nostādnes, ka nav vērts padziļināti izpētīt tādus jautājumus, par kuriem viņiem jau iepriekš ir noraidošs viedoklis...

Taču ja šāda kategoriska nostāja tiek balstīta vēl arī uz tiesiskās reglamentācijas nekorektu interpretāciju, tiesību principu apzinātu ignorēšanu un juridiskās prakses apstākļu tendenciozu un maldinošu izvērtēšanu, tad jau veidojas situācija, kad rodas šaubas par to, vai šāda veida kritiku izsakošās personas vispār vēlas iepazīties ar objektīvu informāciju un atbildīgi to novērtēt.

cilvēkiem un sabiedrībai parasti jau vairs nenākas runāt, kaut arī attiecīgais viedoklis tiek argumentēts ar «likumības ievērošanas nepieciešamību» vai tml. *Cui bono?*

Kā zināms, loģiskā pozitīvisma un ideoloģisko nostādņu integrēšana radīja tādas autoritārus vai pat despotiskus režīmus, kādi bija sociālistisko tiesību saimē (un, citā izpausmē, ir arī atsevišķās islama tiesību saimes valstīs). Tādu valstu, kāda bija PSRS, tiesību piemērošanas ačgārnā daba ir acīmredzama un mūsdienās nerada nekādas šaubas lielākajai daļai cilvēku par tādas pieejas nepieļaujamību. Nevar vadīties no nekritiskiem pozitīvisma principiem, kurus nosacīti var raksturot kā atbilstīgus nostādnei: «*Ja pārlicība neatbilst faktiem, tad jo ļaunāk faktiem*». Tiesiskas valsts (kaut arī tiesiskas valsts ideja ir kaut kādā ziņā utopija, tomēr tā ir ideja uz kuru jātiecās!) viens no pamatiem ir koncepcija, ka nekam citam, bet tieši vispārējiem tiesību principiem jābūt noteicošai lomai tiesību normu izstrādē un piemērošanā sabiedrības attiecību regulēšanā.

Ja kaut kādai personai ir atšķirīgs viedoklis par to, kādai vajadzētu būt tiesiskajai reglamentācijai, tad demokrātiskā valstī šai personai neviens neliedz iesniegt priekšlikumu likumdevējam, mudinot izmainīt tiesību normas. Ja tādā gadījumā arī likumdevējs saskatīs šā cilvēka viedokļa pareizību un lietderību, tad arī izmainīs attiecīgās tiesību normas, un šā cilvēka viedoklis būs uzvarējis. Bet ja nē, tad... *ultima ratio – lex rex*.

Kamēr iepriekš minētās tiesību normas nav izmainītas, tikmēr uz jebkuru viedokli, ka poligrāfa ekspertīzes rezultātiem it kā nevar būt pierādījuma nozīme, jo tā uzskata šā viedokļa paudējs, atbilde var būt tikai vienai – skat. spēkā esošo tiesisko reglamentāciju! Tajā skaitā Kriminālprocesa likuma 128. panta (3) daļas (agrāk, atbilstīgi, Latvijas Kriminālprocesa kodeksa 51. panta (2) daļas) nosacījumus.

Ar to arī jebkāds strīds par šo jautājumu jāuzskata par pilnībā atrisinātu un noslēgtu.

Šeit var norādīt profesora emeritus R. Dombrovska viedokli par poligrāfa ekspertīzes nozīmi kriminālprocesā, izteiktu Baltijas krievu institūta organizētā zinātniski praktiskā semināra materiālos, kura noslēgumā rezumēts, ka «Poligrāfa lietošana noziedzīgu nodarījumu izmeklēšanas jomā jāskata nevis kā ekspertīzi, bet gan kā aptauju, t.i. kā atklātu operatīvo pasākumu (operatīvo aptauju), kura rezultātiem ir vienīgi iespējamības vai operatīva nozīme un tie nevar būt izmantoti kā pierādījumi lietā.»⁴⁰

Redzams, ka prof. emer. R. Dombrovskis iesaka Latvijā ieviest tieši tādu juridisko praksi, kāda ir Krievijā un vairākās citās *Neatkarīgo valstu savienības* valstīs, kur tā ir

⁴⁰ Домбровский Р. проф. эмер., Dr.hab.iur. Применение полиграфа при расследовании преступных деяний / Теоретические и практические аспекты экспертных исследований : Сборник тезисов международного научно – практического семинара. – Рига: Балтийский русский институт; Балтийский юридический журнал, 2004. – с. 40 – 44.

pārņemta no Krievijas. Līdz ar to uz šo viedokli pilnībā var attiecināt visus iepriekš norādītos argumentus, tajā skaitā ne tikai autora izvērtējumu par šās jomas juridiskajiem un metodiskajiem aspektiem, ārvalstu un Latvijas juridisko praksi u.c., bet vēl arī tos pretargumentus, kurus šādai praksei izteikuši pašas Krievijas autoritatīvi juridiskās zinātnes pārstāvji (plašāk sk. 1.1., 1.3., 1.4., 1.5., 1.6., 1.7., 2. un 4.1. nodaļās).

Bez tam, autors vēlas norādīt, ka citētais viedoklis minētajā rakstā nav pietiekami pamatots. Tajā skaitā norādītajā rakstā var konstatēt šādus aspektus:

Savu rakstu R. Dombrovskis iesāk ar apgalvojumu, ka «kriminālprocesa un kriminālistikas zinātnē ir vienbalsīgs viedoklis, ka ekspertīzes var iedalīt tradicionālās un netradicionālās»⁴¹ (pie pēdējām jau tiek attiecināta poligrāfa ekspertīze). Šādam nešaubīgā formā izteiktam apgalvojumam autors nevar piekrist. Par kādu zinātni ir runa? Kriminālprocesa zinātnē šāds ekspertīžu iedalījums nekad nav bijis vienbalsīgs. Faktiski kriminālprocesa zinātnē netiek veidota tāda ekspertīžu klasifikācija, kādu veic kriminālistikā. Tāpēc nav pilnīgi nekāds pamats izvirzīt šādus apgalvojumus. Savukārt attiecībā uz jēdzienu «kriminālistikas zinātne» būtu lietderīgi precizēt, kas ar to domāts. Ja ar to domāta sociālistisko tiesību saimes valstīs, tajā skaitā PSRS izveidojusies kriminālistikas zinātnes atziņu sistēma, tad citētajam viedoklim var piekrist – tajā tiešām bija šāds ekspertīžu iedalījums, kas tika uztverts diezgan vienbalsīgi. Taču ne viss, kas sakņojas šajā atziņu sistēmā, mūsdienās Latvijā būtu nekritiski jāpieņem, jo tā tomēr bija integrēta t.s. «padomju zinātnē», proti – tās metodoloģiskajā pamatā bija liktas padomju režīma ideoloģiskās nostādnes un priekšstats par t.s. «sociālistisko likumību». Savukārt Latvijas tiesību sistēma tiek iekļauta kontinentālajā tiesību saimē. Bez tam, ja jēdzienā «kriminālistikas zinātne» iekļauj arī citu tiesību sistēmu valstīs veidoto, piemēram, angļu – sakšu tiesību saimes valstīs izstrādāto t.s. *forensic science* zinātnisko atziņu sistēmu, tad šāds R. Dombrovska apgalvojums par «vienbalsīgu viedokli» attiecīgajā jautājumā (un arī daudzos citos jautājumos) šķiet diezgan spekulatīvs.

Raksta turpinājumā R. Dombrovskis īsi novērtē poligrāfa lietošanas jomas attīstību PSRS un ASV, tajā skaitā norādot, ka ASV tikai atsevišķos štatos poligrāfa pārbaudes rezultāti tiek atzīti par pierādījumiem.

Šāds ne visai pareizs apgalvojums autoram šķiet diezgan tendenciozs vai arī balstīts uz nepietiekamu informāciju (par ASV juridisko praksi šajā jomā sk. 1.3.1. nodaļā).

Tālāk rakstā norādīts, ka «Latvijā pēc neatkarības atgūšanas sāka dominēt viedoklis, saskaņā ar kuru pārbaude ar poligrāfu būtu jāuzskata par ekspertīzi un atbilstīgi

⁴¹ Turpat: 40.lpp.

eksperta atzinums jāuzskata par pierādījumu, kaut arī šajā aspektā nepastāv normatīvā bāze.»⁴²

Autoram nav saprotams, kāpēc R. Dombrovskis šajā vērtējumā pievienojis pēdējo piebildi – par «normatīvās bāzes nepastāvēšanu»? Vai tiešām domāts, ka ikvienam ekspertīzes veidam, tajā skaitā jauniem ekspertīžu veidiem vienmēr nepieciešama īpaša normatīvā reglamentācija? Vai tad ir speciāla normatīvā reglamentācija, piemēram, daktiloskopiskajai ekspertīzei, ballistiskajai ekspertīzei, datortehniskajai ekspertīzei, fonoskopiskajai ekspertīzei utt., kurai atbilstīgu vajadzētu likumdevējam pieņemt, lai ieviestu kaut kādu jaunu ekspertīzi? Vai tad ar kriminālprocesa tiesību normām nepietiek? Šķiet, šāds jautājums ir kriminālprocesa un kriminālistikas pamats, par to pat lieki diskutēt. Tieši tāpēc šāda piebilde citētajā viedoklī autoram nav saprotama. No kurienes gan radusies tik nihilistiska attieksme pret kriminālprocesa tiesību normām, apgalvojot, ka kriminālprocesā jaunas ekspertīzes ieviešanai vajadzīgs kaut kāda cita normatīvā reglamentācija? Šķiet vienīgais izskaidrojums tam var būt tikai vēlme piemeklēt jebkādas mākslīgus argumentus iepriekš izveidotai principiāli noraidošai nostādnei pret poligrāfa ekspertīzi.

Te diez vai būtu vērts atsevišķi vispār diskutēt, var tikai īsi vēlreiz pieminēt citu Latvijas juridiskās zinātnes un juridiskās prakses pārstāvju pilnībā sakrītīgo viedokli, ka poligrāfa pārbaudes kriminālprocesā Latvijā būtu lietderīgi veikt tieši un tikai ekspertīzes formā, gluži tāpat kā jebkuru citu ekspertīzi. Šādu viedokli izteikuši gan Zvērināto advokātu kolēģijas vadība, gan Latvijas Republikas Prokuratūra, Valsts policijas, Drošības policijas un citu tiesībsargājošo iestāžu vadība oficiāli tādu publiskojuši, gan arī praktiskā darbā tas skaidri izpaudies, kad kriminālprocesa virzītāji noteikuši poligrāfa ekspertīzes viņu izmeklētajās krimināllietās, tajā skaitā ne vien policijas izziņas izdarītāji un prokurori, bet arī tiesas, pat Latvijas Republikas Augstākās tiesas Krimināllietu tiesu palātu.

Tālāk savā rakstā R. Dombrovskis apgalvo: «kā likums, Latvijas tiesas neatzīst tāda veida “eksperta atzinumu” par pierādījumu krimināllietā».⁴³

Šāds apgalvojums neatbilst patiesībai. Un tas bija maldinošs jau 2004. gadā, kad tika publicēts minētais raksts. Šis kategoriskā formā publiskotais viedoklis ir vai nu apzināti maldinošs vai arī balstīts uz nepietiekamu informāciju. Visticamāk, ka tas ir balstīts uz tūlīt nākamajā teikumā R. Dombrovskā norādīto atsauci, proti – interviju 1999.gada 6. maijā laikrakstā «Likuma vārdā». Taču cik korekti 2004. gada vidū izdarīt kategoriskus secinājumus par jomu, kura vispār iesākās 1998. gadā, balstoties uz datiem, kas ir līdz

⁴² Turpat: 41.lpp.

⁴³ Turpat: 42.lpp.

1999. gada maijam? Jā, tiešām 1999. gada sākumā vēl pavisam nedaudz lietās, kurās pirmstiesas izmeklēšanas laikā bija veiktas poligrāfa ekspertīzes, bija jau nonākušas tiesā un iztiesātas.⁴⁴ Taču 2004. gada vidū tādu precedentu Latvijas tiesu praksē, kad poligrāfa ekspertīzē izdarītais secinājums izmantots kā viens no pierādījumiem, jau bija vairāki desmiti, un to noskaidrot nebūt nebija grūti.

Raksta turpinājumā R. Dombrovskis sniedz šādu argumentāciju viedoklim, ka poligrāfa pārbaudes nevar būt veiktas ekspertīžu formā: «Kriminālprocesa zinātnē pastāv nerakstīts likums: aizdomās turētā vai apsūdzētā atteikšanās no liecību sniegšanas vai arī apzināti nepatiesas liecības sniegšana nerada kriminālatbildību par izdarīto, bet apzināti nepatiesu liecību sniegšana nav viņa vainas pierādījums. Cilvēks, kurš nav vainīgs, visdažādāko iemeslu dēļ var dot apzināti nepatiesas liecības. Piemēram, apsūdzētais par zādzības izdarīšanu ne tikai noliedz savu vainu, bet arī aprunā nevainīgu cilvēku par to, tā kā viņam ir skaidri zināms, ka zādzību izdarījis viņa radnieks un, lai viņu izglābtu no kriminālatbildības, viņš sniedz apzināti nepatiesas liecības. Šajā gadījumā apzināti nepatiesas liecības nevar uzskatīt par viņa vainas pierādījumu. Sekojoši, melīgas liecības nav viņa vainas pierādījums. No poligrāfa ekspertīzes aizstāvju viedokļa, meli, kas izteikti nevis izmeklētājam, prokuroram vai tiesai (tiesnesim), bet gan operatoram, pielietojošam poligrāfu, jau tiek uzskatīts par pierādījumu pret viņu. Tas nav nekas cits kā nonsens, tā ir kriminālprocesa pamatprincipu ignorēšana.»⁴⁵ Uz šo argumentu pamata jau tūlīt seko apgalvojums: «Jāizdara secinājums, ka poligrāfa lietošanu nevar uzskatīt par izmeklēšanas darbību ekspertīzes veidā, tas ir tikai atklāts operatīvs pasākums, veikts ar pārbaudāmā piekrišanu, bet šās pārbaudes rezultātiem ir tikai operatīva vai orientējoša nozīme.»⁴⁶

Tātad minētais kategoriski noraidošais viedoklis par to, kādas principā var būt un kādas nevar būt ekspertīzes, tiek pamatots ar faktiski tikai vienu argumentu. Turklāt tādu, kurš neattiecas nedz uz šās ekspertīzes veikšanas metodiku, nedz uz kriminālistikas zinātnisko atziņu sistēmas attīstību jautājumā par ekspertīzēm, nedz uz kriminālprocesa normatīvo reglamentāciju attiecībā uz ekspertīzēm, bet gan uz pavisam citu jautājumu – jautājumu par aizdomās turēto un apsūdzēto liecību juridisko nozīmi pierādīšanā.

⁴⁴ Pirmā procesuālā poligrāfa ekspertīze Latvijā tika veikta 1998. gada 11. jūnijā, bet līdz 1999. gada maijam bija veiktas kopumā tikai 14 ekspertīzes. Līdz tam laikam iztiesātas bija tikai dažas no tām. Pierādījuma nozīme šajās lietās veiktajām poligrāfa ekspertīzēm faktiski atzīta visās tajās lietās, kurās kopumā bija pietiekami daudz pierādījumu, lai taisītu spriedumu.

⁴⁵ Домбровский Р. проф. эмер., Dr.hab.iur. Применение полиграфа при расследовании преступных деяний / Теоретические и практические аспекты экспертных исследований : Сборник тезисов международного научно – практического семинара. – Рига: Балтийский русский институт; Балтийский юридический журнал, 2004. – с. 42 – 43.

⁴⁶ Turpat: 43.lpp.

Taču pirms to izskatīt, vispirms jau autora uzmanību pievērš R. Dombrovska lietotā frāze sākumā, proti – «nerakstīts likums» kriminālprocesa zinātnē. Kā to saprast? Ja ir runa par kriminālprocesuālo normatīvo reglamentāciju, tad tajā nekādi nerakstīti likumi nepastāv un nevar pastāvēt, visas tiesību normas ir pozitīvētas *lex scripta* formā. Tādi nu ir kriminālprocesa pamatprincipi, kuri R. Dombrovskim vajadzētu būt gan zināmi, jo kriminālprocesa principu ignorēšanu viņš pārmet visiem tiem Latvijas juridiskās prakses pārstāvjiem, kuri ir noteikuši poligrāfa ekspertīzes kriminālprocesā un izmantojuši tās rezultātus pierādīšanā (par Latvijas juridisko praksi, tajā skaitā arī Augstākās tiesas nostāju šajā jautājumā sk. 1.4. un šajā nodaļās).

Bet ja runa tiešām ir nevis par tiesisko reglamentāciju un uz tās balstīto juridisko praksi, bet gan par kriminālprocesa zinātne, proti – juridiskās zinātnes nozari, kura pētī kriminālprocesa tiesību jomu, tādā gadījumā autoram nav saprotams, vai citētajā argumentācijā netiek pašos pamatos jauktas pilnībā atšķirīga veida jomas – juridiskā prakse un juridiskā zinātne?

Ja nu minētajā citātā izteiktā frāze par «nerakstītiem likumiem» kriminālprocesā tiešām radusies dēļ tā, ka nav nošķirta juridiskā prakse un juridiskā zinātne, tad šeit var vēlreiz atgādināt, ka tiesiskā valstī juridiskā prakse balstās uz tiesisko reglamentāciju, nevis tā vai cita juridiskās zinātnes pārstāvja viedokli. Ja kriminālprocesa zinātnes pārstāvjiem ir viedoklis par to, ka «aizdomās turētā vai apsūdzētā [...] apzināti nepatiesas liecības sniegšana nerada kriminālatbildību par izdarīto», tad juridiskajā praksē tomēr jāpiemēro kriminālprocesuālās tiesību normas, kuras pavisam citādi reglamentē nosacījumus kriminālatbildībai par izdarīto. Vienkāršoti sakot – kriminālatbildību par izdarīto rada tas, ka konkrētā persona ir izdarījusi Krimināllikumā noteiktu noziedzīgu nodarījumu, kurā izpaudušies visi nozieguma sastāva elementi. Savukārt attiecīgā nodarījuma izmeklēšanas gaitā atbilstīgi procesuālajām tiesību normām jāiegūst pierādījumi, kas ļautu pārliecināties par to. No tiesiskās reglamentācijas un juridiskās prakses viedokļa nav pieļaujams nosacījumu personas saukšanai pie kriminālatbildības pamatā sasaistīt ar to, vai šī persona ir vai nav sniegusi apzināti nepatiesu liecību.

Tas pats attiecās arī uz minētajā citātā tālāk norādīto: «apzināti nepatiesu liecību sniegšana nav viņa vainas pierādījums». Protams, ka pati par sevi apzināti nepatiesu liecību sniegšana nav kaut kādas personas vainas pierādījums. Piemēram, ja persona nopratināšanas laikā, cenšoties simulēt psihisku slimību, sāks stāstīt, ka viņš ir nogalinājis desmitiem cilvēku, tad pēc tam, kad tas būs pārbaudīts un nebūs apstiprinājies, šī persona netiks saukta pie kriminālatbildības par desmitiem cilvēku slepkavību.

Taču, ja kaut kāda persona būs sniegusi liecību, ka tā nav nogalinājusi nevienu cilvēku, bet izmeklēšanas gaitā tas būs pārbaudīts un būs ar daudziem savstarpēji sakritīgiem ticamiem pierādījumiem noskaidrots, ka šī persona ir tomēr nogalinājusi noteiktu cilvēku, tad viņš tiks gan saukts pie kriminālatbildības par slepkavību, turklāt neatkarīgi no tā, vai viņš būs vai nebūs sniedzis apzināti nepatiesu liecību. Nu nevar tā interpretēt kriminālprocesa normatīvos nosacījumus, kā to dara R. Dombrovskis, tā ir kļūdaina interpretācija. Personas, kura krimināllietā jānopratina, sniegtās liecības kriminālprocesa virzītājam jāpārbauda, ņemot arī vērā, ka personas sniegtās liecības no kriminālprocesa normu viedokļa ir pierādījuma avots. To apstiprināšanās gadījumā šīs liecības kopā ar pārējiem pierādījumiem var sniegt pietiekamu pierādījumu bāzi saukšanai pie kriminālatbildības. Bet ja, vērtējot visus pierādījumus kopumā (turklāt ja tie ir pietiekami daudz), ticami tiek noskaidrots, ka šīs liecības neatbilst patiesībai, tad tās jāizslēdz no pierādījumu bāzes, bet jautājumu par saukšanu pie kriminālatbildības jāizšķir, balstoties uz pārējiem pierādījumiem lietā (starp kuriem var būt arī poligrāfa ekspertīzes atzinums, ar kura palīdzību veikta attiecīgās liecības ticamības pārbaude).

Ja, gadījumā, jautājumu par personas saukšanu pie kriminālatbildības saistītu pamatā tikai ar personas liecībām, tad juridiskā prakse agrieztos pie viduslaiku inkvizīcijas vai Staļina režīma *troiku* metodēm, kad par cita veida pierādījumiem un personas sniegto liecību ticamības pārbaudi daudz nerūpējās, bet centās vien iegūt no personas atzīšanos par to, kas viņam tika inkriminēts. Kad atzīšanās bija iegūta, tad to necentās pārbaudīt, jo uzskatīja, ka tā nevar būt apzināti nepatiesa (piemēram, ka persona varbūt aprunā pati sevi, neiztuot spīdzināšanu). Te vēlreiz var atsaukt atmiņā, ka ļoti līdzīgu pieeju PSRS trīsdesmitajos gados attiecībā uz poligrāfa pārbaudēm izteica NKVD (*Народный Комиссариат Внутренних Дел*) vadība: «komunisma celtniecības pašreizējā etapā nav nekādas vajadzības lietot poligrāfu, jo tautas ienaidnieki tāpat atzīstās zem neapgājamo pierādījumu smaguma, bet godīgi cilvēki NKVD redzes lokā nemaz nenonāk.»

Jebkurā gadījumā *šādi* iesākta argumentācija, kuru, protams, R. Dombrovskis noslēdz ar juristiem nereti tipisko pieeju jebkuru atšķirīgu viedokli raksturot ar vārdu *nonsense*, autoram rada, maigi izsakoties, izbrīnu.

Vēl uzmanību R. Dombrovskis argumentācijā piesaista tas, ka tajā runa ir tikai par aizdomās turētajiem un apsūdzētajiem. Kā zināms (un tas bija zināms arī 2004. gada vidū), poligrāfa ekspertīzēs var būt pārbaudīti un nereti arī tiek pārbaudīti arī cietušie, dažkārt arī liecinieki (statistikas datus par šo jautājumu līdzšinējā Latvijas praksē sk. 1.4. nodaļā).

Par tiem nav ko runāt, jo tas var izjaukt šo *tik pārliecinošo* argumentāciju pašos pamatos, vai ne?

Tātad, citētā argumentācija būtībā attiecās uz jautājumu par aizdomās turētā un apsūdzētā tiesībām melot un par to, ka viņa meli nevar būt uzskatīti par pierādījumu pret viņu. Šādai jautājuma nostādnei autors nepiekrīt. R. Dombrovska argumentā slēpjas būtiska loģiska kļūda (kaut arī citā savā publikācijā⁴⁷ viņš uzsvēris svarīgumu jurista darbā balstīties uz loģiku), proti – ja arī aizdomās turētājiem un apsūdzētajiem tiek dotas tiesības melot, vai tad tas izslēdz pienākumu kriminālprocesa virzītājam ar visiem pieejamiem pierādīšanas līdzekļiem censties konstatēt faktiskos lietas apstākļus? Un ja, gadījumā, poligrāfa ekspertīzē tiek konstatēts, ka pārbaudāmā persona, piemēram, melo, noliedzot savu saistību ar izmeklējamu slepkavību, vai arī – tieši pretēji – tiek konstatēts, ka pārbaudāmā persona nemelo, noliedzot savu saistību ar izmeklējamu slepkavību, vai tādā gadījumā šo apstākli kriminālprocesa virzītājam būtu jāaizliedz izvērtēt kopumā ar pārējiem pierādījumiem lietā? Kāpēc gan?

Kļūda ir tāda, ka aizdomās turētā vai apsūdzētā melošanas fakta nozīme tiek sajaukta ar nozīmi saturiskajai informācijai, kuru iekļauj melīgās liecības. Jā, atšķirībā no cietušā vai liecinieka, uz kuriem attiecās Krimināllikuma 300. pantā paredzētā atbildība, aizdomās turētājam un apsūdzētajam nedraud jebkāda atbildība par pašas melošanas faktu. Taču noziedzīga nodarījuma izdarītājam draud kriminālatbildība par izdarīto noziedzīgo nodarījumu. Vai tad nē? Un ja, pārbaudot aizdomās turētā vai apsūdzētā liecību, tiek konstatēts, ka tā ir melīga un neatbilst faktiskajiem apstākļiem par izmeklējamu notikumu, tad tas ļauj kriminālprocesa virzītājam pārlicināties par faktiskajiem apstākļiem (kas ir kriminālprocesa virzītāja pamatpienākums).

Ja vadās no R. Dombrovska kategoriskā formā sniegtās argumentācijas, tad jau *ad absurdum* sanāk, ka aizdomās turētos un apsūdzētos vispār nav pieļaujams nopratināt, un ja arī viņi sniedz kaut kādu liecību (kas var būt gan patiesīgs, gan maldinošs *alibi*, gan arī vaļširdīga atzīšanās), tad nav nemaz pieļaujams jebkādā veidā pārbaudīt viņa liecības – tieši to pašu *loģisko* nosacījumu dēļ, ar kādiem citētajā argumentācijā pamatota poligrāfa ekspertīzes nepieļaujamība. Vai arī, pretēja galējība, ka visa pierādīšana jāaprobežo ar aizdomās turētā un apsūdzētā nopratināšanu, bet viņa liecību patiesīgumu nav pieļaujams pārbaudīt – ko nu šī persona liecina, tam arī tiesai jāpiekrīt un tādu arī spriedumu jātaisa. Patiesi – dīvaina būtu juridiskā prakse, ja to veidotu ar *šādu* loģiku!

Kriminālprocesa normas reglamentē, ka ikvienu aizdomās turēto un apsūdzēto jānopratina. Jājautā R. Dombrovskim – kādēļ tad to darīt? Ja jau tam, ko savā liecībā

⁴⁷ Dombrovskis R. prof. emer., Dr.hab.iur. Pierādījumu izpratne dialektiskās loģikas skatījumā // Latvijas Vēstneša izdevums Jurista Vārds, 19.10.2004., Nr. 40 (345).

sniedz aizdomās turētais un apsūdzētais, netiek piešķirta jebkāda pierādījuma nozīme, tad taču nav ko tērēt laiku šai izmeklēšanas darbībai?

Šādu teorētisku disputu varētu turpināt ilgi, taču autors nesaskata tajā lietderību. Vienīgi vērts norādīt, ka pretējās pozīcijās R. Dombrovska viedoklim ir arī absolūtais vairums citu juridiskās zinātnes un juridiskās prakses pārstāvju. Piemēram, Dr.iur. K. Strada - Rozenberga norāda: «Domājams, ka šāda situācija nav pareiza, jo aizstāvība tāpat kā privilēģija uz pašneapsūdzēšanu būtu attiecināma tikai uz tiesībām klusēt, bet apsūdzētajam nevajadzētu paredzēt tiesības melot, tādējādi pieļaujot apzinātu normālas tiesvedības traucēšanu.»⁴⁸

Šeit autors vēlas minēt tikai dažus tipiskus piemērus no poligrāfa ekspertīžu vairāk nekā septiņus gadus ilgās prakses, lai ilustrētu, kāpēc Latvijā juristi atbalsta šāda veida ekspertīzi.

2001. gada 17. septembrī tika veiktas poligrāfa ekspertīzes apsūdzētajiem A. T. un V. Š. krimināllietā Nr. 1150053900, kurā tika izmeklēts Ventspilī noticis mazgadīgas meitenes izvarošanas mēģinājums (tas varmākām neizdevās tikai upures mazgadības dēļ) un tai sekojoša slepkavība, pakarot viņu turpat rotaļu laukumā uz šūpolēm, kur šī meitenīte bija spēlējusies, kad tur bija ieradušies apsūdzētie – agrāk jau par vardarbīgiem noziegumiem sodītie narkomāni (pakāršanas motīvs bija šo personu bažas, ka viņa varētu kādam pastāstīt par izdarīto izvarošanas mēģinājumu). Šajā lietā abām personām poligrāfa ekspertīzes noteica Kurzemes tiesu apgabala prokurors, lai pietiekami pilnīgi izvērtētu lietas apstākļus, pirms lietu nosūtīt uz tiesu. Veikto poligrāfa ekspertīžu rezultātus tiesa skatīja kopumā ar pārējiem pierādījumiem šajā lietā.

Ļoti iespējams, ka gadījumā, ja citā lietā, līdzīgi kā tas bija šajā lietā, arī pirmstiesas izmeklēšanas gaitā nebūtu uzreiz iegūti pietiekami daudz pierādījumu, bet netiktu izmeklēts tik briesmīgs noziegums, tad varbūt poligrāfa ekspertīze arī nebūtu noteikta un galarezultātā lieta tā arī būtu atstāta kā nepierādīta – kā tas ir ar ļoti daudzām citām lietām (īpaši jau policijas amatpersonu tiesvedībā), kurās nav nekāda virzība, jo tajās nav izdevies iegūt pietiekami daudz pierādījumu.

1999. gada 27. oktobrī tika veikta poligrāfa ekspertīzei cietušajai A. I. krimināllietā Nr. 1400074199, kurā tika izmeklēta Cēsu rajonā uz meža ceļa notikusī šīs 14 g.v. meitenes izvarošana. Ekspertīzes rezultātā tika izdarīts secinājums, ka viņa nemelo, un šis secinājums arī tika izmantots kā viens no pierādījumiem tiesā. Šo ekspertīzi policijas izziņas izdarītāja noteica tāpēc, ka lietā nebija sākotnēji iegūti pietiekami daudz

⁴⁸ Strada – Rozenberga K. Pierādīšanas teorija kriminālprocesā. Vispārīgā daļa. – Rīga: Biznesa augstskola Turība, 2002. – 198.-199. lpp.

pierādījumu, lai to virzītu kriminālvajāšanai, kaut arī cietušajai iepriekš veiktajā psiholoģiskajā ekspertīzē bija pat konstatēta psihiska trauma šās vardarbības rezultātā.

Vadoties no R. Dombrovska *loģikas*, arī šādās un līdzīgās lietās poligrāfa ekspertīzi nedrīkstēja noteikt un šīm lietām bija jāpaliek uz putekļaina plauktiņa, ja tajās nepietika pierādījumu, lai varētu virzīt kriminālvajāšanai un tiesai?

Šādi piemēri autora praksē bijuši ļoti daudzi, jo poligrāfa ekspertīzes lielākoties nosaka tieši sarežģītus gadījumus, kad smaga vai sevišķi smaga nozieguma, ar kuru nodarīts būtisks kaitējums personu interesēm, vai kurš ieguvis ievērojamu sabiedrības rezonansi,⁴⁹ izmeklēšanas gaitā procesa virzītājs nav saskatījis daudz citu iespēju iegūt un pārbaudīt pierādījumus, lai krimināllietu varētu virzīt uz tiesu. Ievērojot faktisko situāciju, kāda ir poligrāfa ekspertīžu veikšanas jomā Latvijas juridiskajā praksē, autoram ir pilnīgi nepieņemami augstāk minētajā citātā iekļautie pretargumenti. Saskaroties praktiskā darbā ar daudzām situācijām, kad noziedzīgu nodarījumu rezultātā ir salauzta cilvēku dzīve, nodarīts ārkārtīgs posts, un tikai kvalitatīvi un rezultatīvi veikta izmeklēšana un tiesa var kaut cik sniegt gandarījumu cietušajiem cilvēkiem, autoram pat grūti iedomāties, cik gan bezjūtīgam un no juridiskās prakses atrautam jābūt tam teorētiķim, kurš vēl mūsdienās cenšas Latvijas juridiskajā praksē ieviest tādas nostādnes, kādas tika pielietotas PSRS despotiskajā režīmā, kuras tika pamatotas uz kaut kādu «sociālistisko likumību» un tamlīdzīgiem patētiskiem ideoloģiskajiem lozungiem, ignorējot faktisko normatīvo reglamentāciju.

Vēl R. Dombrovskis minētajā rakstā norāda, ka neprocesuāli veiktās poligrāfa pārbaudes rezultāti (kuriem, tāpat, piešķirama tikai orientējoša nozīme) varētu būt izmantoti kā taktisks paņēmieni pārbaudītās personas turpmākā nopratināšanā, ar to palīdzību izdarot psiholoģisku spiedienu uz nopratināmo personu, nolūkā iegūt viņa atzīšanos, kuru jau tad var izmantot pierādīšanā.⁵⁰

Ko lai te vēl piebilst? Nupat R. Dombrovskis savu kategorisko viedokli pamatoja ar argumentu, ka aizdomās turētajam un apsūdzētajam ir tiesības melot un tāpēc viņa meli (no kriminālprocesuālo normu viedokļa tie gan saucās – viņa liecības...) nevar būt izmantoti kā

⁴⁹ Kā, piemēram, pedofīlijas skandāls, kura dēļ tika nopietni kaitēts Latvijas Valsts tēlam pasaulē, jo žurnālistu nointervētie nepilngadīgie prostitūtas (kuri vēlāk, kad viņus gribēja nopratināt, aizbēga uz Krieviju), bija snieguši apkaunojošu informāciju par augstām valsts amatpersonām. Tajā lietā Ģenerālprokuratūras virsprokurors noteica veikt poligrāfa ekspertīzi toreizējam ministru prezidentam, tieslietu ministram un iekšlietu ministram tieši tāpēc, ka ar citiem līdzekļiem nebija iespējams pietiekami izvērtēt lietas apstākļus, bet atstāt šo lietu bez virzības nebija pieļaujams pat no politiskās viedokļa – pārāk plašu rezonansi pasaulē šis skandāls bija ieguvis.

⁵⁰ Домбровский Р. проф. эмер., Dr.hab.iur. Применение полиграфа при расследовании преступных деяний / Теоретические и практические аспекты экспертных исследований : Сборник тезисов международного научно – практического семинара. – Рига: Балтийский русский институт; Балтийский юридический журнал, 2004. – с. 43.

viņa vainas pierādījums, bet tūlīt jau viņš iesaka aizdomās turēto un apsūdzēto atzīšanos izmantot kā viņu vainas pierādījumu. Tāda lūk *lōģika*. Nav runa par nepieciešamu izvērtēt visus pierādījumus kopumā, lai novērstu jebkuras saprātīgas šaubas, ievērojot arī nevainīguma prezumpciju un kriminālprocesa nosacījumu, ka nevienam pierādījumam nav iepriekš noteikta spēka (atbilstīgi, KPL – nav augstāka ticamība, nekā citiem pierādījumiem), bet visa argumentācija saistīta ar priekšstatu, ka meli nevar būt pierādījums, bet atzīšanās gan ir pierādījums. Mulsinoša līdzība inkvizīcijas procesam vai A. J. Višinska iedibinātajai «sociālistiskajai likumībai» – galvenais panākt atzīšanos, tad par citu veida pierādījumu iegūšanu un arī liecību ticamības pārbaudi vairs nebūs daudz jāuztraucās?

Raksta noslēgumā R. Dombrovskis uzsver nepieciešamību, lai poligrāfa speciālistam būtu dziļas zināšanas psiholoģijas jomā.⁵¹

Tam autors pilnībā pievienojās (sk. arī 1.5. nodaļā). Apgūstot poligrāfa eksperta kvalifikāciju, pirms eksāmena kārtošanas sertifikāta ieguvei, tiešām jāgūst dziļa izpratne par visām psiholoģiskajām likumsakarībām, kuras attiecās uz šo jomu,⁵² un sava kvalifikācija ekspertam arī pastāvīgi jāpaaugstina. Bez tam, tieši šā apstākļa dēļ autors arī 2001. gadā Latvijā ieviesa praksi, ka poligrāfa ekspertīze vienmēr tiek veikta tikai kompleksi ar psiholoģisko ekspertīzi, līdz ar to šajā ekspertīzē tiek iesaistīts arī psihologs.

Var piebilst, ka nule minētais gan neatbilst lielākās daļas ārvalstu praksei, kā arī daudzu autoritatīvu speciālistu viedoklis šajā jomā nav tik strikts, atzīstot, ka poligrāfa pārbaudes var veikt kriminālistikas speciālists, kurš ieguvis tieši šo pārbaūžu veikšanai nepieciešamo kvalifikāciju (sk. 1.1. un 1.3. nodaļās). Bez tam kriminālprocesuālās tiesību normas nenosaka prasību, lai procesa virzītājs ekspertīzes veikšanai izraudītos tikai tādu cilvēku, kuram būtu akadēmiska izglītība speciālā jomā. Akadēmiskā izglītība pati par sevi nenodrošina iespējas veikt ekspertīzi noteiktā jomā, īpaši jau tādā, kuru nevienā akadēmiskā studiju kursā vispār nepasniedz.

R. Dombrovskis saistībā ar minēto savā rakstā norāda uz lietderību padomāt par poligrāfa speciālistu sagatavošanu Latvijā. Autors šim ieteikumam var tikai pievienoties. Pat vairāk, autors pats ir piedalījies jaunu ekspertu apmācībā – uz LPA bāzes, sadarbībā ar Igaunijas Nacionālās drošības akadēmiju, kā arī pats pastāvīgi paaugstina savu kvalifikāciju, tajā skaitā ar zinātnisko darbību šajā jomā. Diemžēl, R. Dombrovskis, izņemot atsevišķu šādu rakstu publicēšanu un lekcijas ar kopumā, šķiet, izteikti tendenciozi

⁵¹ Turpat: 43.lpp.

⁵² Protams, nav jāapgūst visas pārējās psiholoģijā pētītās jomas, tajā skaitā – klīniskā psiholoģija, psihoterapija, attīstības psiholoģija, pedagogijas psiholoģija, sociālā psiholoģija, reklāmas psiholoģija utt.

noraidošu viedokli pret poligrāfa ekspertīzēm, ne ar ko citu šo jomu jebkādi nav centies veicināt.

Noslēdzot šo disputu, autors vēlas vien citēt prof. emer. R. Dombrovska vēl vienu atziņu, kas publicēta rakstā⁵³ par diezgan tuvu tematu: «Teorētiskajā darbībā objekts tiek pārveidots tikai ideāli, t.i., tikai zinātnieka galvā, un rezultātā veidojas jaunas teorētiskās atziņas par objektu.»

Autors vēlas tomēr uzsvērt, ka juridisko zinātni nav lietderīgi atraut no juridiskās prakses, apsverot būtiskus tiesību problēmjaudājumus tikai savā galvā, *ideālas* pārveidošanas ceļā veidojot jaunas teorētiskās atziņas (līdzīgi Renā Dekarta metodei, kas tad viņu arī noveda līdz absurdam atziņai *Cogito ergo sum*). Juridiskajā zinātnē pētījumi jāveic atbilstīgi tām likumsakarībām, ar kādām saskarās juridiskā prakse, jo tikai tas var nodrošināt izstrādāto jauno atziņu **lietderību** cilvēku un sabiedrības interešu un tiesību aizsardzībai, kas jānodrošina juridiskajā praksē. Juridiskā zinātne nav tāda, kā, piemēram, matemātika vai filosofija, kurā var atļauties teoretizēt, nerēķinoties ar faktiskajām dabas un sabiedrības likumsakarībām. (Plašāk par to sk. 1.1. nodaļā.)

Līdz ar to, balstoties uz visu iepriekš izskatīto, autors nešaubīgi atzīst, ka poligrāfa ekspertīze var būt ļoti lietderīga kriminālprocesā, piemēram, gadījumos, kad lietā ir apgrūtinātas iespējas iegūt pietiekami daudz pierādījumu, lai sekmīgi turpinātu kriminālprocesu. Kompleksās psiholoģiskās – poligrāfa ekspertīzes atzinums kopumā ar pārējiem pierādījumiem, ja tie veido vienotu priekšstatu par lietas apstākļiem, var nodrošināt pietiekamu pierādījuma bāzi tiesisku nolēmumu pieņemšanai. Turklāt tāda situācija var izveidoties krimināllietās gan tad, ja izmeklēšanas sākumposmā nav iegūti pietiekami daudz pierādījumi, gan arī tad, ja izmeklēšanas turpmākā posmā pierādījumi ir pretrunīgi, piemēram tāpēc, ka kriminālprocesa dalībpersonas sāk mainīt liecības.

Bez tam, poligrāfa ekspertīze ir ļoti vērtīga iespēja aizsargāt procesa dalībpersonu tiesiskās intereses, ja kaut kādu apstākļu dēļ šīs personas nepamatoti tiek turētas aizdomās vai apsūdzētas (piemēram, izmeklēšanas sākumposmā pieļauto izmeklēšanas metodikas un taktikas kļūdu dēļ).

Tāpat arī šī ekspertīze var būt ļoti lietderīga iespēja aizsargāt cietušo intereses uz krimināllietas izmeklēšanas pilnīgumu, lai būtu iespējama krimināltiesisko attiecību taisnīgs noregulējums tiesā, kā to reglamentē Kriminālprocesa likums. Tas nav iespējams, piemēram, ja lietu nākas izbeigt pierādījumu trūkuma dēļ, kaut arī par lietas apstākļiem procesa virzītājam īpašu šaubu nemaz nav. Cietušajai personai ir tiesības uz to, lai tiktu

⁵³ Dombrovskis R. prof. emer., Dr.hab.iur. Pierādījumu izpratne dialektiskās loģikas skatījumā // Latvijas Vēstneša izdevums Jurista Vārds, 19.10.2004., Nr. 40 (345).

veikta vispusīga, pilnīga un objektīva izmeklēšana un tai sekojoša taisnīga soda piespriešana nozieguma izdarītājam, proti – lai tiktu izpildīts Kriminālprocesa likuma 1. pantā noteiktais kriminālprocesa mērķis nodrošināt «efektīvu Krimināllikuma normu piemērošanu un krimināltiesisko attiecību taisnīgu noregulējumu».

Autors te var piebilst, ka viņa praksē bijuši vairāki gadījumi, kad poligrāfa ekspertīze cietušajai veikta tieši pēc pašas cietušās izteiktā lūguma, kuram prokurors piekritis. Dažreiz arī apsūdzētie tiesā izteikuši tādu lūgumu ar advokāta starpniecību.

Ir bijuši vairāki gadījumi, kad izvarošanā cietušai nepilngadīgai meitenei psihologi konstatējuši izteiktu psihisku traumu no vardarbības, un arī policijai un prokuroram, kurš ir kriminālprocesa virzītājs, nav bijis šaubu par šīs vardarbības apstākļiem un pat konkrēto personu, kura to izdarījusi, taču izņemot cietušās liecību un aizdomās turētā noliedzozo liecību, citu pierādījumu konkrētajā lietā tikpat kā nav, un tāpēc lietu nevar virzīt uz tiesu, jo nepietiek pierādījumu apsūdzības celšanai.

Formāli veicot amata funkcijas, kriminālprocesa virzītājs var vadīties no nostādnes, ka lietā nav pietiekamu pierādījumu, kas norādītu uz aizdomās turētā vai apsūdzētā vainu izmeklējamajā noziedzīgajā nodarījumā, un arī nenoteikt poligrāfa ekspertīzi, līdz ar to **nepareizi** piemērojot principu, ka visas šaubas jātulko par labu apsūdzētajam (*In dubio pro reo*), galarezultātā šo krimināllietu atstājot bez virzības, noliktu seifā, bet cietušo intereses ignorējot un ignorējot arī sabiedrības intereses, lai pēc iespējas katrs noziedzīgs nodarījums tiktu atklāts, rūpīgi un rezultatīvi izmeklēts un iztiesāts, lai neviens nozieguma izdarītājs neizvairītos no soda un neiegūtu nesodāmības apziņu.

Šāda nostādne izvairīties veikt izmeklēšanu iespējami rūpīgi un rezultatīvi nav pieļaujama! Pat gramatiski iztulkojot kriminālprocesa normas, nepārprotami skaidrs, ka kriminālprocesa virzītājam ir pat pienākums izmantot vēl citus pierādīšanas līdzekļus, kuru vidū var būt, piemēram, arī poligrāfa ekspertīze – KPL 19. panta (3) daļā iekļautā norma (iepriekš, atbilstīgi, KPK 19.¹ panta (4) daļas norma) nosaka, ka par labu personai, kurai ir tiesības uz aizstāvību, jāvērtēt **tikai tās** visas saprātīgās šaubas par vainu, **kuras nav iespējams novērst**. Arī kriminālprocesa mērķi un principi nepieļauj izvairīšanos no mēģinājuma novērst saprātīgas šaubas. Kā iepriekš uzsvērts, to nepieļauj arī cilvēktiesību nosacījumi.

Taču, diemžēl, nebūt nav reti tādi gadījumi, kad kriminālprocesa virzītājs (īpaši šajā ziņā *grēko* policijas amatpersonas) savas noslogotības vai pat slinkuma un nihilistiskās attieksmes dēļ necenšas iegūt un pārbaudīt pierādījumus, lai nodrošinātu krimināllietas virzību pareizai likuma piemērošanai, nodrošinot noziegumā cietušo personu tiesību

aizsardzību. Turklāt dažkārt formālu savu darba pienākumu veikšanu aizbildina ar kriminālprocesuālās kārtības striktu ievērošanu.

To uzsvērusi arī D. Iljanova: «striktas tiesību normu piemērošana, neņemot vērā sociālo mērķi, ar to radot netaisnību (*Summum ius summa iniuria*), nekad nav bijusi romāņu ģermāņu tiesību saimes ideāls.»⁵⁴

Protams, nav pieļaujama arī iekrišana pretējā galējībā, kad pārmērīga centība krimināllietas izmeklēšanā, nolūkā par katru cenu panākt, lai to var virzīt prokuroram, pēc tam tiesai, var *aizmiglot* procesa virzītāja kritisko domāšanu, līdz ar ko iegūtie pierādījumi netiek pietiekami pārbaudīti saskaņā ar kriminālprocesa nosacījumiem. Kā jau iepriekš minēts, diemžēl, praksē nereti ir arī tādi gadījumi, kad lietā tiek apsūdzēti nevainīgi cilvēki, un var pat dažreiz gadīties, ka šādi apsūdzētie pat tiek notiesāti (piemēram, sk. pirmās instances tiesas spriedumu iepriekš minētajā krimināllietā Nr.11290008204 / Nr. PAK-312, kura skatīta Augstākās tiesas Krimināllietu tiesu palātā apelācijas kārtībā). Vienmēr jāatceras kriminālprocesa principi, kas nosaka nevainīguma prezumpciju, tiesiskās garantijas pret nevainīgu personu sodīšanu. *Satius est impunitum relinqui facinus nocentis, quam innocentem damnari.*⁵⁵

Tieši šādi juridiskajā praksē pastāvoši kritiski apstākļi faktiski norāda svarīgākos uzdevumus, kas jārisina juridiskās zinātnes apakšnozarēs kriminālprocesā un *kriminālistikā un operatīvās darbības teorijā*, jo no juridiskās zinātnes attīstības būtiski atkarīga arī juridiskās prakses kvalitāte.

Noslēdzot šo nodaļu, var vien piebilst, ka līdzīgas problēmas tiek risinātas arī citās valstīs, piemēram, Šveices Federālajā tiesā 2000. gadā tika skatīta lieta apsūdzībā par tēva seksuālu vardarbību pret mazgadīgu zēnu un meiteni, kurā tiesa izmantojot arī poligrāfa pārbaudes rezultātus kā vienu no pierādījumiem lietā.⁵⁶ Pamudinājums tam bija apstākļi, ka pretējā gadījumā šajā lietā būtu bijis ļoti maz pierādījumu un tiesa nevarētu pietiekami pilnīgi izvērtēt lietas apstākļus.

Kā zināms, Rietumeiropas valstīs lielākoties ir rezervēta, atsevišķās valstīs pat noraidoša attieksme pret poligrāfa ekspertīzēm. Taču, saskaroties ar šādiem sarežģītiem gadījumiem krimināllietu izmeklēšanā, arī šajās valstīs juridiskās prakses pārstāvji, tajā skaitā tiesas aizvien vairāk sāk apzināties poligrāfa ekspertīzes faktisko nozīmi kriminālprocesā.

Papildus par šās ekspertīzes nozīmi sk. arī nodaļā par cilvēktiesību aspektiem.

⁵⁴ Iljanova D. Vispārējo tiesību principu aksioloģiskie un funkcionālie aspekti Latvijas tiesiskās sistēmas transformācijā: Promocijas darba kopsavilkums / Promocijas darba vadītājs Dr.hab.iur., prof. E.Meļķis. – Rīga: LU, 2003. – 31 [64] lpp.

⁵⁵ Lat.: Labāk lai noziegums paliek nesodīts, nekā tiek sodīts nevainīgs cilvēks / *Corpus Iuris Civilis* /

⁵⁶ Sk.: <http://www.lermanet.com/cisar/survey/zq.htm>